

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ
ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Форма навчання: денна

Кафедра: туризму, теорії і методики фізичної культури та валеології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття другого (магістерського) рівня вищої

освіти на тему:

РОЗВИТОК РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Виконав: магістрант 2 курсу
Спеціальності 242 Туризм і рекреація
Загомула О.В.
(прізвище та ініціали)

Керівник: **к.пед.н., доцент**
Гуцал Л.А.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: **Директор ПВКФ**
«Турін»
Вечелковський П.З.
(прізвище та ініціали)

Хмельницький – 2024 рік

Розвиток рекреаційного туризму в Україні

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ.....	5
1.1. Поняття та сутність рекреаційного туризму.....	5
1.2. Сучасні підходи до вивчення розвитку рекреаційного туризму.....	12
1.3. Основні етапи становлення рекреаційного туризму в Україні.....	17
1.4. Чинники, що впливають на розвиток рекреаційного туризму: природні, соціально-економічні та військові.....	20
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ.....	27
2.1. Вибір методів дослідження впливу війни на туризм.....	27
2.2. Опис методик аналізу втрат та руйнувань туристичної інфраструктури...30	
2.3. Використання статистичних та соціологічних методів для оцінки зміни туристичних потоків в умовах війни.....	35
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ.....	41
3.1. Вплив військових дій на туристичну інфраструктуру в різних регіонах України.....	41
3.2. Вивчення безпекових чинників для туристів в умовах воєнного стану....49	
3.3. Досвід роботи туристичних підприємств під час війни: проблеми та можливості.....	58
3.4. Рекомендації щодо відновлення та розвитку рекреаційного туризму в післявоєнний період.....	67
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Рекреаційний туризм набуває все більшої популярності у світі та в Україні зокрема. Він охоплює широкий спектр видів діяльності, спрямованих на відновлення фізичних і психологічних сил людини. У сучасному світі, де стрес і перевантаження стали постійними супутниками життя, рекреаційний туризм виступає важливим інструментом для покращення якості життя населення, сприяє соціально-економічному зростанню регіонів та формуванню сталого розвитку територій.

В умовах сучасних викликів, таких як пандемія COVID-19, що призвела до суттєвого спаду туристичної активності у світі, та військовий конфлікт, який триває на території України, галузь рекреаційного туризму зіткнулася з новими перешкодами. Руйнування туристичної інфраструктури, зміна туристичних потоків, необхідність забезпечення безпеки туристів – ці та інші аспекти створюють потребу у детальному вивченні можливостей розвитку галузі.

Актуальність теми. На сьогодні розвиток рекреаційного туризму в Україні в умовах кризових явищ є однією з ключових тем для досліджень. Війна, що триває, призвела до серйозних втрат у туристичній інфраструктурі та змусила переглянути підходи до організації туристичної діяльності. Водночас попит на внутрішній туризм зростає, що відкриває нові можливості для галузі. Аналіз чинників, що впливають на розвиток рекреаційного туризму, є важливим для формування стратегії його відновлення, забезпечення стійкого розвитку та адаптації до нових умов.

Мета дослідження – визначити чинники впливу на розвиток рекреаційного туризму в Україні в умовах кризових явищ, проаналізувати сучасний стан галузі та розробити рекомендації щодо її відновлення та розвитку.

Завдання дослідження:

Розкрити теоретичні основи розвитку рекреаційного туризму.

Визначити ключові чинники, що впливають на розвиток галузі, включаючи природні, соціально-економічні та військові аспекти.

Оцінити методики дослідження впливу кризових явищ на рекреаційний туризм.

Проаналізувати сучасний стан рекреаційного туризму в Україні та перспективи його розвитку в умовах військових дій.

Розробити практичні рекомендації щодо відновлення та розвитку галузі у післявоєнний період.

Об'єкт дослідження – рекреаційний туризм як галузь, що поєднує оздоровлення, відпочинок та пізнання. Він охоплює різні види діяльності, спрямовані на задоволення рекреаційних потреб населення, і є важливою складовою економіки багатьох регіонів України.

Предмет дослідження – соціально-економічні, природні та безпекові чинники, що впливають на розвиток рекреаційного туризму в Україні. Особливу увагу приділено аналізу змін, спричинених військовими діями, та можливостям адаптації галузі до кризових умов.

Наукова новизна. У роботі вперше проведено комплексний аналіз впливу сучасних кризових явищ, зокрема військових дій, на розвиток рекреаційного туризму в Україні. Запропоновано адаптаційні стратегії, які враховують міжнародний досвід і специфіку українських реалій. Розроблено методичні підходи до оцінки втрат туристичної інфраструктури та відновлення туристичних потоків.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані для розробки стратегій розвитку туристичної галузі, що сприятимуть її адаптації до кризових умов та забезпеченню стійкого розвитку у післявоєнний період. Зокрема, рекомендації можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування, підприємств туристичної сфери та науковців, які займаються питаннями розвитку туризму.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були представлені на III Всеукраїнській науково-практичній конференції “Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові

виміри” (м. Харків, 24-25 жовтня 2024 р.). Отримані результати викликали жваве обговорення та були позитивно оцінені науковою спільнотою.

Обсяг роботи складає 73 сторінки, вона містить 3 розділи, список використаних джерел із 70 найменувань. Текст роботи доповнено таблицями, схемами та діаграмами, що ілюструють результати дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ

1.1. Поняття та сутність рекреаційного туризму.

Сьогодні рекреаційний туризм набув значної популярності. Десятки років тому люди почали подорожувати з метою відпочинку. Відтоді з'явилася нова форма проведення дозвілля та відновлення фізичних і душевних сил – туристично-рекреаційна. Мандрівники задовольняють свою потребу в релаксації, змінюючи обстановку та оточення. Люди почали заздалегідь планувати поїздки в місця, де можна було б провести вільний час, відпочити і насолодитися відпочинком далеко від суєти. Особливо під час епідемій та карантинних обмежень зросла потреба у зміні середовища, позитивних розвагах та відпочинку. Так з'явилася нова категорія туризму, що пропонувала форми діяльності, розвиток яких був спрямований на відновлення та оздоровлення робочої сили: наприкінці 20 століття поняття рекреації набуло нового забарвлення, а її цілі стали більш різноманітними. Люди, особливо ті, хто багато подорожував, хотіли більше насолоджуватися відпочинком і з користю використовувати свій вільний час.

Для рекреаційних цілей вони обирають найпривабливіші місця, де активно використовуються природні рекреаційні ресурси. Давайте детальніше розглянемо сутність рекреаційного туризму.

На думку Д.Н. Ушакова, рекреація походить від латинського слова «гесгеаіо», що означає відновлення, і являє собою комплекс оздоровчих заходів,

що проводяться з метою відновлення нормального самопочуття і працездатності у здорових, але втомлених людей [1].

Більш детальний аналіз сутності поняття «рекреація» представлено на рисунку 1.1.

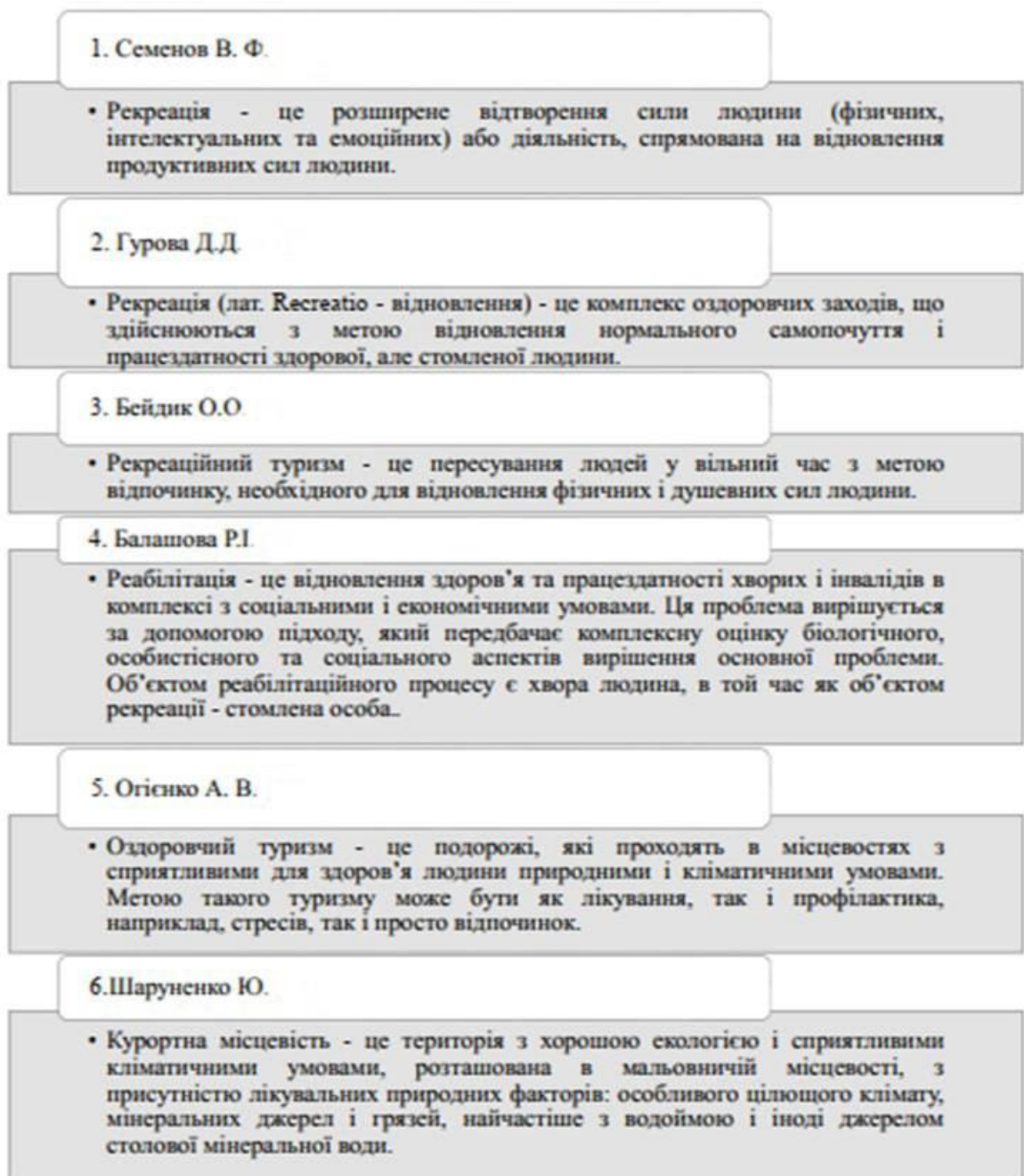


Рис. 1.1. Аналіз поняття «рекреація»

Дослідниця О. А. Грішнова встановила, що рекреаційний туризм умовно можна розділити на декілька типів:

1. Туристично-оздоровчий тип – це спеціально призначені маршрути, які включають в себе відвідування джерел мінеральних вод та лікувальних грязей, гірські піші маршрути тощо;

2. Пізнавально-туристичний тип – основним типом даного туризму є потреба в розширенні знань з різних напрямків. Світосприйняття, знайомство з іншими народами, культурою.

Кожному типу рекреації відповідає свій тип рекреаційних ресурсів (природних, історико-культурних та інфраструктурних). Рекреаційні ресурси являють собою складний комплекс ряду елементів, такі як: відпочиваючі люди, природні і культурні територіальні комплекси, технічні системи, обслуговуючий персонал і органи управління [27, с.34].

Досить часто рекреаційний туризм пов'язують з курортним відпочинком, тобто з відвідуванням курортної місцевості та спеціалізованих курортних закладів, які надають послуги, лікування, оздоровлення та відновлення.

Так, згідно з твердженням Ткаченко Т. І. [59, с.65] курортна місцевість являє собою територію з хорошою екологією і сприятливими кліматичними умовами, яка розташована в мальовничій місцевості, з присутністю лікувальних природних факторів: особливого цілющого клімату, мінеральних джерел і грязей, найчастіше з водоймою і іноді джерелом столової мінеральної води.

На основі конкретних цілей, завдань рекреаційних туристських заходів виділимо в підсистемі рекреаційного туризму чотири види рекреаційної туристської діяльності: рекреаційно-лікувальну, рекреаційно-оздоровчу, рекреаційно-пізнавальну та рекреаційно-спортивну.

Класифікація видів і форм рекреаційного туризму представлено на рис. 1.2.

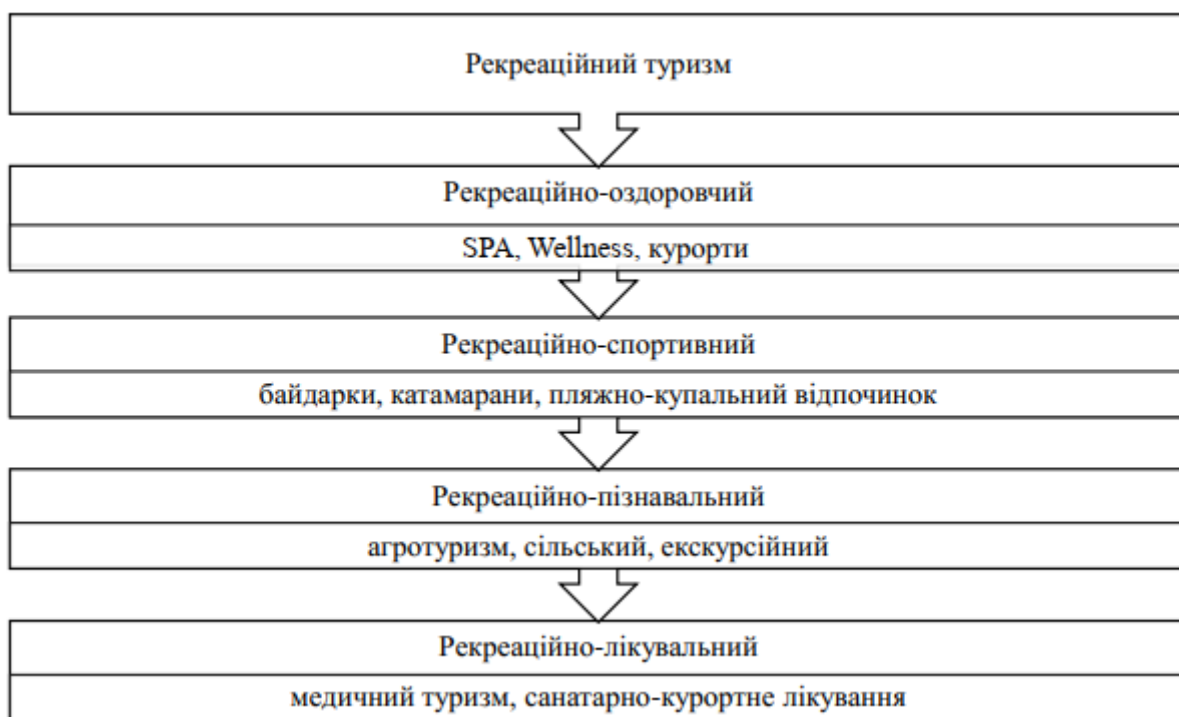


Рис. 1.2. Класифікація видів і форм рекреаційного туризму

Далі ми детальніше розглянемо всі види та форми рекреаційного туризму.

Почнемо з найпопулярнішого в світі рекреаційно-оздоровчого туризму.

Щоб поправити своє здоров'я, туристи їдуть на курорти, де отримують особливе лікування і одужують через особливості регіону, таких як свіже повітря, мінеральна вода і бруд. Сюди відносяться такі види оздоровчого туризму, як гарячі джерела та оздоровчий туризм.

Слово «wellness» вперше з'явилося в 17 столітті. Про це згадувалося в англійському словнику середини століття. Поняття «wellness» має на увазі не тільки "відсутність хвороб", а й постійну їх профілактику [17, с.17]. Життя в стилі wellness сприяє запобіганню серйозним проблемам зі здоров'ям, які вимагають тривалого та дорогого лікування, таких як захворювання серцево-судинної системи, цукровий діабет і захворювання суглобів. Wellness-туризм суттєво відрізняється від лікувальної фізкультури. У свою чергу, б'юті-туризм є одним із напрямків wellness-туризму, що акцентує увагу на поліпшенні зовнішності через різноманітні процедури з використанням мінеральних вод, які можуть застосовуватися як зовнішньо, так і внутрішньо. Цей вид рекреаційно-оздоровчого туризму має особливість: тривалість туру не повинна бути меншою

за три тижні. Курортне лікування користується популярністю переважно серед туристів старшого віку, коли здоров'я починає значно погіршуватися [17, с.20].

Для відпочинку туристам рекомендується відвідати: курорти з гарячими джерелами, де проводиться очищення з використанням природної мінеральної води. Найвідомішим курортом цього типу є курорт Карлові Вари, розташований в Чеській Республіці. На курорті близько 20 гарячих джерел.

Грязьові центри пропонують терапевтичне використання грязей різного походження, періодов і озокеритів. Одними з найпопулярніших грязьових курортів в світі є курорти П'єштяни в Словаччині, Хевіз в Угорщині, лазні Франтішкова в Чехії, Друскінінкай і Бірштонас в Литві, курорти Мертвого моря в Ізраїлі. Залежно від спеціалізації кожного грязелікування проводиться по-різному: загальне і місцеве нанесення, обгортання, грязьові ванни, грязьова кінезотерапія. 4 найвідоміших чорноморських грязелікарні України – це Куярніцький, Шаболацький, Брунаський і Тиригурський лимани Одеської області [35с. 33].

Кліматичні курорти, які відповідно до кліматичних і природних умов розділений на гірські, лісові та прибережні оздоровчі центри. Гірські курорти розташовані в горах далеко від моря, а морські курорти зазвичай розташовані в прибережній зоні. Приморські курорти з кращим кліматом сформувалися в Чорноморсько-Середземноморському регіоні [35, с.34]. Також, часто є складні курорти, розташовані в певних кліматичних зонах, з мінеральною водою і грязьовими відкладеннями.

Рекреаційно-спортивний туризм передбачає організацію активного відпочинку і включає в себе, зокрема, елементи активного і спортивного туризму. Зазвичай в таких турах мандрівники долають великі відстані пішки, на конях, каное і таке інше. Основна мета цього туризму-отримувати задоволення від фізичної активності, справлятися зі стресом і відновлювати психологічну рівновагу. Основна мета рекреаційно-спортивного туризму – гармонійний фізичний розвиток мандрівників, зміцнення здоров'я і повноцінний відпочинок для людей різних вікових груп і професій.

Рекреаційно-освітній туризм включає туристичну діяльність з двома основними цілями: відпочинок і отримання нових знань. До рекреаційно-пізнавального туризму відносяться сільський та агротуризм. Дослідниця Н. Кузніцова визначає сільський туризм як підвид туризму, основною рисою якого є перебування туристів у сільській місцевості, далеко від міської метушні, ближче до природи. Жителі мегаполісів часто прагнуть виїхати до села, щоб дізнатися щось нове та незвичне. Це може бути проживання на фермі, навчання догляду за кінями та страусами, збір лісових грибів, доїння корів та збір оливок. Туристи можуть також спробувати самостійно приготувати сметану та домашнє вино, спостерігати за ростом винограду, пасінням овець і виготовленням справжнього сиру. Для багатьох містян це є справжньою екзотикою. Найцікавіше, що туристи можуть на деякий час відчутти себе звичайними сільськими жителями та насолодитися всіма принадами цього життя. Тому не дивно, що щороку все більше людей виявляють інтерес до агротуризму. Переваги цього напрямку є значними: зміна обстановки, свіже повітря, нові навички, і, що важливо, часто такі подорожі можуть бути безкоштовними [11, с. 135].

Відпочинок і лікування, що зазвичай асоціюється з медичним туризмом і санаторно-курортним лікуванням; О. Кравець трактує визначення медичного туризму наступним чином: «Медичний туризм - це діяльність з надання медичної допомоги далеко за межами місця проживання пацієнта. Також пацієнт відвідує лікувально-профілактичний заклад, що, як відомо, є внутрішнім медичним туризмом, якщо він знаходиться в межах країни, і міжнародним медичним туризмом, якщо він знаходиться за кордоном» [24, с.87].

З роками медичний туризм стає все більш популярним, особливо серед жителів США, Канади та Західної Європи. У США, наприклад, кількість людей без медичного страхування перевищує 50 мільйонів. Для більшості населення медична страховка не покриває лікування хронічних захворювань, хірургічні операції, повне стоматологічне обслуговування та протезування. Тому багато американців вважають за краще отримувати таке лікування за кордоном. Ще

один цікавий факт - ландшафтна терапія широко використовується в рекреаційному туризмі. Ландшафтотерапія - це метод санаторно-курортного лікування, який використовує позитивний вплив на організм людини перебування в місцевості з красивими пейзажами. Це допомагає нормалізувати роботу нервової системи, підняти настрій, покращити сон та апетит [21, с.52].

Як зазначалося вище, санаторно-курортне лікування належить до видів рекреаційного та лікувально-оздоровчого туризму. Основними особливостями санаторно-курортного лікування є те, що воно надається спеціалізованими медичними установами та організаціями (санаторіями, пансіонатами, будинками відпочинку, санаторіями-профілакторіями, грязьовими та водними курортами тощо), які мають відповідні медичні ліцензії, використовує можливості природних лікувальних ресурсів (мінеральних вод, лікувальних грязей, клімату), організовується на курортах і в оздоровчих закладах.

Основна мета перебування в санаторіях та інших оздоровчих центрах - підтримка комплексної оздоровчої програми з використанням природних факторів. Курортні об'єкти забезпечують туристам повноцінний відпочинок і комплексне лікування, яке проводиться на підставі призначення кваліфікованих фахівців. Результат санаторно-курортних процедур відбивається на регенерації організму, зміцненні імунної системи і зниженні схильності до простудних захворювань. Наявність унікальних природних умов і їх активне використання в лікувальних цілях створюють ідеальні умови для ефективної оздоровчої програми. Для закладів охорони здоров'я дуже важливо організувати оптимальний розпорядок дня, забезпечити правильне харчування (а в деяких випадках і дієту) та спланувати лікування [24, с.90].

Таким чином, рекреаційний туризм визначається як переміщення людей у вільний час з метою відпочинку, що є необхідним для відновлення фізичних і психологічних сил. На сьогоднішній день наявність курортно-рекреаційних можливостей має значне значення для функціонування держави. Багато країн розвиваються завдяки туризму, зокрема, завдяки відпочивальникам, які потребують якісного відпочинку та рекреації. Якщо говорити про туризм і

рекреацію загалом, то вони забезпечують ефективне використання природних та культурних пам'яток, можуть функціонувати як екологічно безпечна сфера людської діяльності, сприяють вдосконаленню соціальних та культурних послуг, підвищують якість життя населення і розвивають соціально-культурне середовище в цілому.

1.2. Сучасні підходи до вивчення розвитку рекреаційного туризму.

Рекреаційний туризм є багатовимірною сферою, тому для його вивчення існує кілька наукових підходів і концепцій. Вони дозволяють аналізувати різні аспекти цього явища, від екологічних до економічних, соціокультурних та інноваційних перспектив.

Однією з провідних концепцій рекреаційного туризму є екологічна, яка ставить акцент на гармонійній взаємодії між природним середовищем і туристичною діяльністю. Її основне завдання — збереження природних ресурсів та мінімізація негативного впливу на довкілля. У цьому контексті велика увага приділяється екотуризму, коли туристи подорожують до природних зон, з мінімальним впливом на екосистеми. Важливою складовою екологічної концепції є розвиток туризму, який сприяє відновленню і збереженню природних ландшафтів та біорізноманіття.

Економічна концепція розглядає рекреаційний туризм як джерело економічного зростання для регіонів і країн. Тут розвиток туризму розглядається з точки зору його економічного внеску: створення робочих місць, залучення інвестицій та сприяння розвитку інфраструктури. Туристична діяльність може бути важливим фактором для залучення капіталу до регіонів, що розвиваються, стимулюючи ріст малого та середнього бізнесу. Ця концепція також включає економічні стратегії стійкого розвитку туризму, які дозволяють забезпечити стабільне економічне зростання без шкоди для природного середовища.

Соціально-культурна концепція наголошує на впливі туризму на місцеві громади та культурну спадщину. Вона акцентує увагу на тому, як рекреаційний

туризм може сприяти збереженню та популяризації культурних цінностей, зміцненню національної ідентичності та розвитку міжкультурної взаємодії. Соціокультурний аспект туризму допомагає підвищити якість життя місцевого населення через освітні та культурні програми, а також сприяє розвитку соціальних зв'язків між туристами та місцевими громадами.

Значну роль у сучасному розвитку рекреаційного туризму відіграє інноваційна концепція, яка передбачає активне використання нових технологій. Сюди входить створення віртуальних туристичних продуктів, розвиток «розумних» міст, оптимізація туристичних потоків за допомогою цифрових платформ. Інноваційний підхід також включає розробку нових форматів туризму, наприклад, цифрового або віртуального туризму, які дозволяють людям взаємодіяти з природними та культурними об'єктами на відстані [14, с. 138].

Рекреаційний туризм також розглядається через різні наукові підходи, кожен з яких додає нові аспекти до розуміння цього явища.

Географічний підхід аналізує рекреаційний туризм з погляду просторових аспектів. У центрі уваги знаходяться територіальні особливості туристичних зон, їх географічне розташування, кліматичні умови та природні ресурси, які можуть сприяти або обмежувати розвиток туризму. Географи досліджують вплив природних та антропогенних факторів на організацію туристичних потоків, визначають перспективні напрямки для розвитку нових об'єктів туризму.

Соціологічний підхід зосереджується на соціальних аспектах туризму. Він розглядає, як туризм впливає на соціальні структури та мобільність населення, зокрема на взаємодію між туристами та місцевими громадами. Дослідники аналізують соціальні наслідки розвитку туризму, такі як зміни в соціальних нормах та взаємодія різних культур. Цей підхід також розглядає вплив туризму на місцеві громади з точки зору інтеграції нових соціальних практик та модернізації культурного життя.

Економічний підхід вивчає економічні процеси, пов'язані з розвитком туризму, зокрема його вплив на економіку регіонів, створення робочих місць, розвиток інфраструктури та підвищення доходів місцевого населення.

Економісти досліджують рентабельність туристичних підприємств, інвестиційні потоки, а також моделюють економічні стратегії для забезпечення стійкого розвитку галузі в умовах кризових явищ.

Психологічний підхід аналізує мотивацію туристів та психологічні аспекти їхньої поведінки. У центрі уваги знаходиться питання, чому люди обирають певні туристичні напрямки, як вони взаємодіють із середовищем та іншими туристами, а також як відпочинок впливає на їхнє психологічне і фізичне здоров'я. Цей підхід дозволяє глибше розуміти фактори, які сприяють формуванню туристичних уподобань та поведінкових моделей.

Екологічний підхід досліджує вплив рекреаційного туризму на природні екосистеми та біорізноманіття. Він акцентує увагу на проблемах екологічної стійкості туристичної діяльності, розробці стратегій для мінімізації негативного впливу на природне середовище та збереження екологічного балансу [22, с.158].

Інновації стали невід'ємною частиною розвитку туристичної індустрії, трансформуючи її на всіх рівнях – від процесів бронювання до нових форматів взаємодії туристів із середовищем. Впровадження інноваційних рішень значно покращує ефективність роботи туристичних компаній, забезпечує нові можливості для клієнтів та стимулює розвиток туристичних напрямків.

Однією з найважливіших інноваційних складових сучасного туризму є цифрові технології. Завдяки розвиткові інтернету та мобільних додатків туристи отримали можливість планувати та організовувати свої подорожі швидше і зручніше. Онлайн-платформи для бронювання готелів, квитків та екскурсій (наприклад, Booking.com, Airbnb, TripAdvisor) дозволяють туристам отримувати інформацію та здійснювати бронювання в будь-який час і з будь-якої точки світу.

Цифровізація управління потоками туристів також позитивно впливає на ефективність роботи туристичних компаній і туристичних зон. Використання CRM-систем (Customer Relationship Management) та інших інструментів автоматизації дозволяє оптимізувати роботу з клієнтами, покращувати управління ресурсами, а також швидко реагувати на зміни попиту. Це сприяє підвищенню рівня задоволеності клієнтів і збільшенню доходів.

Віртуальна реальність (VR) і доповнена реальність (AR) відкривають нові горизонти в індустрії туризму. Віртуальні тури дозволяють людям досліджувати туристичні об'єкти без необхідності фізичної присутності. Наприклад, туристи можуть побачити знамениті пам'ятки, музеї або природні об'єкти у віртуальному просторі, що сприяє їхньому кращому знайомству з напрямком перед реальним візитом.

Доповнена реальність дозволяє туристам отримувати додаткову інформацію в реальному часі під час відвідування об'єктів. За допомогою спеціальних додатків на смартфонах або планшетах туристи можуть бачити історичні довідки, 3D-моделі архітектурних об'єктів або навіть віртуальних гідів. Це не тільки покращує враження від подорожі, але й робить її більш інформативною та цікавою [34, с.170].

Транспорт – один із ключових аспектів туристичної діяльності, і саме інновації в транспортній сфері відіграють важливу роль у розвитку туризму. Впровадження високошвидкісних поїздів (як, наприклад, в Японії чи Європі) скорочує час у дорозі, дозволяючи туристам переміщатися між туристичними об'єктами швидше та комфортніше. Це робить подорожі доступнішими та сприяє розвитку нових туристичних напрямків.

Електромобілі та інші екологічні види транспорту також набирають популярності у туристичних зонах, особливо в тих, які зосереджені на екологічно стійкому туризмі. Наприклад, туристичні міста все частіше інвестують у створення інфраструктури для електромобілів, велосипедів та громадського транспорту, що працює на альтернативних джерелах енергії [44, 145].

Концепція "розумних" міст (smart cities) також торкнулася туристичної індустрії. Використання інтернету речей (IoT), великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (AI) дозволяє оптимізувати управління туристичними потоками, покращити інфраструктуру та забезпечити більш комфортні умови для туристів. У таких містах використовуються цифрові рішення для моніторингу туристичних зон, управління транспортом, енергоспоживанням та безпекою.

Зокрема, дані можуть використовуватися для аналізу поведінки туристів та передбачення попиту на певні туристичні послуги або маршрути. Це дозволяє туристичним компаніям адаптувати свої пропозиції під потреби ринку, а міській владі – оптимізувати інфраструктуру та підвищити ефективність управління туристичною сферою.

Інноваційні бізнес-моделі змінили туристичний ринок і надали нові можливості як для туристів, так і для підприємців. Одним із таких прикладів є економіка спільного користування (sharing economy), зокрема платформи типу Airbnb та Uber. Вони дозволяють туристам отримувати послуги за більш доступними цінами, створюючи водночас нові можливості для тих, хто готовий надавати житло чи транспорт.

Крім того, з'являються нові формати туризму, які базуються на інноваціях. Наприклад, цифровий туризм, де туристи можуть відвідувати музеї чи галереї в онлайн-форматі, або гастротуризм, який все частіше інтегрує технології доповненої реальності для створення унікальних кулінарних досвідів.

Екологічна стійкість є ключовим трендом у сучасному туризмі. Інновації в цій сфері включають впровадження зелених технологій у готельному бізнесі та транспорті, розвиток еко-дружніх туристичних маршрутів та об'єктів. Готелі впроваджують системи енергозбереження, використовують відновлювальні джерела енергії, мінімізують використання пластику та інших шкідливих матеріалів. Туристи все частіше обирають екологічно чисті варіанти відпочинку, що стимулює розвиток нових форматів екотуризму та природних заповідників [10, с.47].

Таким чином, інновації в туристичній індустрії сприяють підвищенню якості послуг, збільшенню доступності подорожей та розвитку нових туристичних напрямків. Вони допомагають забезпечити екологічну стійкість, покращити взаємодію туристів із середовищем і значно розширюють можливості як для підприємців, так і для самих туристів.

1.3. Основні етапи становлення рекреаційного туризму в Україні

Рекреаційний туризм в Україні має довгу та складну історію, яка пройшла кілька ключових етапів розвитку, починаючи з радянських часів і продовжуючи до сучасної незалежної України. Кожен етап характеризується своїми особливостями, впливом політичних та соціально-економічних факторів, які визначали розвиток туризму, інфраструктури та рекреаційних зон.

Після Жовтневої революції 1917 року та становлення Радянського Союзу, туризм у новій країні спочатку не розвивався як самостійна галузь. Основна увага приділялася індустріалізації та відновленню економіки після Першої світової війни та громадянської війни. Рекреаційний туризм тільки починав формуватися, а розвиток інфраструктури для відпочинку був мінімальним.

Однак у 1930-ті роки, на тлі розвитку ідеології "здорового робітника", держава почала активніше впроваджувати концепції колективного відпочинку, спрямованого на зміцнення здоров'я робітничого класу. У цей період з'являються перші будинки відпочинку, санаторії та профілакторії, які створювалися під контролем профспілок та були доступні виключно для робітників. Важливими рекреаційними зонами стали Карпати, Крим, а також курорти на Чорному морі.

Після Другої світової війни в СРСР активно відновлювалися курорти та санаторії, зруйновані під час бойових дій. Радянський уряд вклав значні ресурси у розвиток інфраструктури рекреаційного туризму. Саме в цей період в Україні почали формуватися відомі рекреаційні зони: Кримське узбережжя, Одеська область та Закарпаття. Туристи відвідували ці місця для лікування, відпочинку та профілактики захворювань, користуючись природними ресурсами (мінеральними водами, грязями, морським кліматом).

Одним із головних напрямків рекреаційного туризму були оздоровчі тури в санаторії, де пропонували медичні послуги в поєднанні з відпочинком. Карпати та Крим стали основними туристичними центрами, що залучали людей з усіх куточків Радянського Союзу завдяки лікувальним властивостям мінеральних вод

та гірського клімату. Рекреаційні комплекси в Ялті, Трускавці, Моршині та Сваляві здобули популярність на весь Союз [31].

У 1980-ті роки відбувся пік розвитку рекреаційного туризму в Радянському Союзі. Туризм став більш доступним для масових верств населення, завдяки підтримці держави та профспілкових організацій, які частково субсидували поїздки до курортів. У цей період у Криму, на Закарпатті та в Карпатах з'явилися численні санаторії, які пропонували комплексний відпочинок із лікувальними процедурами. До популярних напрямків також додавались екскурсійні маршрути до історичних та природних пам'яток.

Серед основних рекреаційних центрів вирізнялися: Південний берег Криму (Ялта, Алушта), курорти на Чорноморському узбережжі (Одеса, Затока) та гірські місцевості Карпат (Яремче, Славське) [31].

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 році рекреаційний туризм зазнав суттєвих змін. Перші роки незалежності були непростими для туристичної індустрії. Економічна криза, політична нестабільність, інфляція та дефіцит коштів у населення негативно вплинули на попит на туристичні послуги. Багато санаторіїв і готелів, що залишилися у спадщину від СРСР, прийшли в занепад через брак фінансування. Більшість рекреаційних об'єктів перейшли в приватну власність або були закриті.

Попри це, певні туристичні зони, особливо Карпати та Крим, продовжували користуватися популярністю серед населення. Однак загалом інфраструктура залишалася нерозвиненою, і кількість туристів суттєво скоротилася.

Починаючи з 2000-х років, ситуація в туристичній галузі почала поступово покращуватися. Економічна стабілізація та поява середнього класу дали новий поштовх для розвитку рекреаційного туризму. В цей час почали з'являтися нові готелі, бази відпочинку та туристичні комплекси. Зросла популярність Карпат як всесезонного туристичного напрямку. Крим також залишався важливим рекреаційним центром, особливо його Південне узбережжя.

Однак рекреаційний туризм у цей період почав зазнавати змін у попиті. Туристи все більше прагнули не лише оздоровчого відпочинку, але й активних видів туризму, таких як гірськолижний спорт, пішохідні тури в гори, велотуризм та екологічний туризм. У цей період також зросла роль приватного сектору, який почав активно вкладати кошти у розвиток туристичних об'єктів [26].

Після анексії Криму російською федерацією у 2014 році та початку війни на сході України рекреаційний туризм зазнав серйозних втрат. Крим, який був одним із основних туристичних напрямків України, став недоступним для українських туристів, що спричинило зміну туристичних потоків. Карпати стали основною рекреаційною зоною в Україні, особливо в контексті розвитку зимового туризму (гірськолижні курорти Буковель, Славське).

Важливим трендом після 2014 року став розвиток внутрішнього туризму. Зростання популярності таких напрямків, як Закарпаття, Одеська область, Херсонщина (зокрема курорти на Чорному морі), стало відповіддю на недоступність Криму. Зросла роль екологічного туризму та агротуризму, а також інвестицій у туристичну інфраструктуру.

На сучасному етапі рекреаційний туризм в Україні продовжує розвиватися, хоча з великими викликами, пов'язаними з військовими діями та політичною ситуацією в країні. Карпати та Закарпаття залишаються найпопулярнішими напрямками для рекреаційного туризму, зокрема через активне просування зимових курортів, а також екологічного та культурного туризму [10].

Україна має великий потенціал для розвитку рекреаційного туризму завдяки своїм природним ресурсам (ліси, гори, моря), але для цього потрібні подальші інвестиції в інфраструктуру, підвищення якості туристичних послуг та активне просування країни на міжнародному ринку.

1.4. Чинники, що впливають на розвиток рекреаційного туризму: природні, соціально-економічні та військові

Розвиток рекреаційного туризму в будь-якому регіоні великою мірою залежить від ряду чинників, серед яких природні умови відіграють ключову роль. Окрім цього, значний вплив мають соціально-економічні умови, що визначають рівень доступності та привабливості регіонів для туристів. Військові чинники, особливо для України в умовах війни, також стали вирішальними в розвитку або, навпаки, обмеженні туристичної діяльності. Нижче розглянуто кожен із цих факторів детальніше.

Кліматичні умови є однією з головних причин, що визначають розвиток туризму в певних регіонах. Для рекреаційного туризму важливою є можливість проводити відпочинок у комфортних умовах протягом усього або значної частини року.

Регіони з м'яким або теплим кліматом приваблюють туристів, особливо взимку, коли багато людей шукають можливість втекти від холодної погоди. Прикладом може слугувати Південний берег Криму до 2014 року, де завдяки субтропічному клімату можна було організувати відпочинок навіть взимку. Також популярними є курорти Чорного моря, де тепле літо сприяє розвитку пляжного туризму.

У багатьох регіонах України, зокрема в Карпатах та на Закарпатті, помірний клімат дає можливість розвивати рекреаційний туризм упродовж усього року. Взимку туристи приїжджають на гірськолижні курорти, а влітку – для активного відпочинку на природі.

Гірські райони Карпат з їхнім прохолодним кліматом влітку і сніжною зимою надають великі можливості для різних видів туризму. Це ідеальні умови для гірськолижних курортів, піших та велосипедних маршрутів, а також для екотуризму [43].

Різноманіття ландшафтів України є ще одним важливим фактором, що стимулює розвиток туризму. Карпати та Кримські гори до анексії були

популярними напрямками для любителів активного відпочинку. У Карпатах розташовані численні туристичні маршрути для піших прогулянок, а також популярні гірськолижні курорти, як-от Буковель. Гірський туризм та альпінізм влітку та зимові види спорту взимку привертають безліч туристів з України та з-за кордону.

Чорне та Азовське моря є привабливими для пляжного туризму. Відсутність гір і рівнинні ландшафти дозволяють будувати велику кількість курортів із розвиненою інфраструктурою. Пляжний туризм став основним напрямом для таких регіонів, як Одеська, Херсонська області до початку війни.

Україна багата на лісові зони, серед яких Полісся, Карпати та Слобожанщина. Ці регіони є важливими для екологічного та оздоровчого туризму, а також для створення національних парків, де туристи можуть насолоджуватися природою та займатися активним відпочинком (піші маршрути, кемпінг, рафтинг тощо) [45].

Природні ресурси, такі як мінеральні води, лікувальні грязі та термальні джерела, стимулюють розвиток санаторно-курортного туризму в Україні. Регіони, багаті на мінеральні джерела, такі як Трускавець, Моршин, Свалява та Хмільник, мають великий потенціал для залучення туристів на оздоровчі процедури. Мінеральні води використовуються для лікування різних захворювань, і це приваблює як внутрішніх, так і іноземних туристів.

У районах з наявністю лікувальних грязей (Куяльницький лиман) розташовані санаторії, де відпочивальники проходять процедури для оздоровлення опорно-рухової системи, шкіри, дихальних шляхів тощо.

Закарпаття, багате на термальні джерела, є популярним місцем для відпочинку туристів, які шукають можливість поєднати відпочинок із лікуванням. Тут активно розвиваються спа-комплекси та оздоровчі центри [48].

Економічна ситуація країни напряму впливає на розвиток рекреаційного туризму. Високий рівень економіки сприяє залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру, будівництво нових готелів, баз відпочинку, туристичних центрів. Також важливим є рівень доходів населення: чим більше людей можуть

дозволити собі подорожі та відпочинок, тим активніше розвивається туристична галузь.

Розвинена інфраструктура – це ключ до успішного розвитку рекреаційного туризму. Це включає готелі, санаторії, транспортну систему (дороги, залізниці, аеропорти), а також різноманітні сервіси для туристів (екскурсійні бюро, інформаційні центри, медичне обслуговування). Україна, особливо в західних регіонах, активно працює над розширенням та модернізацією туристичної інфраструктури, хоча цей процес ще не завершений.

Політична стабільність і безпека є основними умовами для розвитку туризму. У період військових конфліктів та політичної нестабільності попит на туристичні послуги різко падає, що негативно впливає на економіку регіонів, які залежать від туризму. Військові дії на сході України та анексія Криму знизили туристичну привабливість цих регіонів, і значний потік туристів перемістився до інших безпечних областей.

Після анексії Криму Росією у 2014 році рекреаційний туризм на півострові різко скоротився. Крим, який був однією з головних туристичних зон України, втратив більшість українських туристів. Це призвело до зміни туристичних маршрутів і переорієнтації потоків на інші регіони України, зокрема на Карпати, Закарпаття та Одеську область.

Військові дії на сході України призвели до повної зупинки туризму в регіоні. Донбас до війни мав певні перспективи для розвитку внутрішнього туризму завдяки промисловим об'єктам та місцевим природним зонам, але нині цей регіон є небезпечним для туристів. Туризм у зоні конфлікту повністю припинився, і відновлення можливе лише після закінчення військових дій.

Через війну та військові загрози багато регіонів, що раніше були популярними серед туристів, стали небезпечними для відвідування. Це стимулювало розвиток туризму в безпечних областях Західної України та Карпатах, де нині активно розвивається як внутрішній, так і іноземний туризм [5].

Розвиток рекреаційного туризму в Україні залежить від багатьох факторів. Природні умови створюють передумови для розвитку різних видів туризму, таких як гірський, пляжний, екологічний та оздоровчий. Соціально-економічні чинники визначають доступність і комфорт туристичних послуг, а військові події можуть суттєво обмежувати розвиток туризму в окремих регіонах.

Соціально-економічні чинники мають вирішальний вплив на розвиток рекреаційного туризму в будь-якому регіоні, і Україна не є винятком. Серед цих чинників варто виділити три ключові аспекти: інфраструктура, демографія та рівень життя населення.

Розвинена інфраструктура є основою для забезпечення зручності, доступності та комфортності туристичних послуг, що безпосередньо впливає на розвиток рекреаційного туризму. Добре розвинена система доріг, залізничних сполучень та аеропортів є критично важливою для забезпечення легкого доступу до рекреаційних зон. Наприклад, відновлення та покращення автомобільних доріг до гірськолижних курортів Карпат сприяє збільшенню кількості туристів. Транспортна доступність узбережжя Чорного та Азовського морів завжди була фактором успіху в залученні туристів у південні регіони України.

Туристична інфраструктура – це готелі, пансіонати, бази відпочинку, санаторії та інші заклади розміщення, а також місця для харчування та розваг. Розширення готельної бази та створення сучасних умов для відпочинку робить туристичні регіони привабливішими для як внутрішніх, так і міжнародних туристів. Наприклад, значні інвестиції у Буковелі перетворили його на міжнародно визнаний туристичний курорт.

Наявність медичних закладів, які можуть надати допомогу туристам, важлива для розвитку оздоровчого туризму, а також для забезпечення безпеки туристів у разі непередбачуваних ситуацій. Водопостачання, енерго- та газопостачання, мобільний зв'язок і доступ до інтернету також є важливими складовими інфраструктури, яка створює комфорт для туристів [58].

Демографічні показники впливають на попит та пропозицію в рекреаційному туризмі. Переважання певних вікових груп впливає на тип

туризму, який користується попитом. Наприклад, молоде населення зазвичай шукає активний відпочинок, екстремальні види спорту, тоді як старше населення надає перевагу оздоровчому чи санаторному туризму.

Міграційні рухи населення всередині країни через війну значно змінили попит на туристичні послуги. Внутрішньо переміщені особи часто змушені шукати тимчасове житло, що впливає на індустрію туризму, адже багато туристичних об'єктів використовуються як притулки для переселенців. Зростання кількості міського населення призводить до збільшення попиту на рекреаційні зони для відпочинку на природі. У зв'язку з напруженим ритмом життя у містах, особливо серед жителів великих міст, зростає інтерес до короткострокових поїздок у природні зони для відпочинку та відновлення сил.

Рівень життя населення безпосередньо впливає на туристичну активність та вибір напрямків для відпочинку. Вищий рівень доходів сприяє збільшенню попиту на туристичні послуги. Люди з вищим рівнем доходів можуть дозволити собі частіші поїздки, обираючи як внутрішні, так і закордонні напрямки для відпочинку. В умовах економічних криз або низького рівня доходів, туристична активність зазвичай скорочується, а туристи віддають перевагу дешевшим або доступнішим варіантам відпочинку.

Вартість проживання, харчування, транспорту та розваг має велике значення для вибору туристів. Підвищення цін, особливо під час економічних коливань або інфляції, може знизити попит на відпочинок у певних регіонах, особливо для внутрішнього туризму. Існування програм державного фінансування та підтримки туризму (наприклад, субсидії для оздоровлення дітей) може стимулювати зростання попиту на туристичні послуги в умовах економічної нестабільності.

Військові дії, що тривають в Україні з 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення у 2022 році, справили глибокий вплив на туристичну галузь. Нижче розглянемо основні наслідки цього впливу. Через окупацію Криму та активні бойові дії на Донбасі Україна втратила значні туристичні регіони. До 2014 року Крим був головним центром пляжного та

оздоровчого туризму, де були розташовані численні санаторії та курорти. Анексія півострова Росією призвела до різкого скорочення потоку туристів на територію Криму. У зв'язку з цим туристичні потоки перемістилися до інших регіонів, таких як Одеська область, Херсонщина (до початку повномасштабної війни) та Західна Україна [21].

Військові дії призвели до значних руйнувань інфраструктури у багатьох регіонах України. Об'єкти туристичної інфраструктури, такі як готелі, санаторії, курорти, транспортні вузли, а також природні парки, були знищені або серйозно пошкоджені. Це стосується не лише Донбасу, але й регіонів, які опинилися під ударом під час активних бойових дій у 2022-2023 роках, таких як Харківщина, Запорізька та Херсонська області.

Мільйони внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стали новою реальністю для багатьох туристичних зон. Наприклад, готелі та бази відпочинку на Закарпатті, Львівщині та в інших регіонах Західної України замість туристів часто надають притулок переселенцям. Це змінило пріоритети функціонування туристичної галузі в регіонах, що були визнані відносно безпечними.

Через небезпеку військових дій та пов'язані з ними ризики, попит на туризм різко впав як серед українців, так і серед іноземних туристів. Багато країн рекомендували своїм громадянам утриматися від поїздок в Україну, що призвело до майже повної втрати іноземного туризму. Водночас багато українців через економічні труднощі та безпеку відмовилися від внутрішніх туристичних поїздок [62].

Хоча війна значно обмежила розвиток туризму, вона також створила можливості для відновлення та нових ініціатив у майбутньому. Після закінчення війни можливе активне відновлення туристичної галузі, зокрема через програми реконструкції та залучення іноземних інвестицій. Західна Україна, Карпати, а також екологічний туризм у віддалених регіонах можуть стати ключовими напрямками для подальшого розвитку рекреаційного туризму.

Соціально-економічні та військові фактори суттєво впливають на розвиток рекреаційного туризму в Україні. Інфраструктурні проекти, демографічні зміни

та рівень життя населення відіграють важливу роль у формуванні попиту та пропозиції на туристичні послуги. Водночас військові дії, що призвели до знищення інфраструктури та переміщення населення, становлять значну загрозу для туристичного сектору, але разом із тим відкривають нові можливості для відновлення та розвитку після війни.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

2.1. Вибір методів дослідження впливу війни на туризм

Аналіз соціально-економічних наслідків воєнних дій для туристичної індустрії передбачає використання різноманітних методик і підходів, які допомагають комплексно оцінити втрати та вплив на різні сфери туризму. Один із ключових підходів включає дослідження змін у туристичних потоках, зокрема зменшення кількості відвідувачів, скорочення тривалості поїздок і зміщення туристичних пріоритетів. Це вимагає статистичних методів, таких як порівняння кількості туристів за певні періоди до початку конфлікту та після його розгортання.

Вивчаються також економічні збитки, які зазнали туристичні компанії, курорти, готелі, екскурсійні бюро через воєнні дії. Для цього залучають економетричні моделі, що дозволяють оцінити втрати ВВП від туризму, скорочення робочих місць у галузі, падіння інвестицій у туристичну інфраструктуру. Такі моделі включають кількісну оцінку показників, зокрема грошових втрат, недоотриманих прибутків, а також впливу на суміжні сектори, такі як транспорт, готельно-ресторанний бізнес, роздрібна торгівля.

Соціальні аспекти впливу війни на туризм досліджуються через опитування місцевого населення, туристів та працівників галузі. Соціологічні методи дозволяють оцінити зміну у сприйнятті безпеки туристичних напрямків, зміни в туристичних уподобаннях та ставлення до внутрішнього туризму. Дослідження можуть проводитися через онлайн-анкети, інтерв'ю або фокус-групи, які дають якісну інформацію про вплив війни на поведінкові патерни туристів і місцевих жителів [18].

Картографічні методи є важливими для дослідження впливу війни на туристичну інфраструктуру, оскільки вони дозволяють точно візуалізувати та ідентифікувати зони бойових дій і їх безпосередній вплив на туристичні об'єкти.

Для цього використовуються геоінформаційні системи (ГІС), супутникові дані та інші картографічні інструменти.

Застосування ГІС дозволяє створювати інтерактивні карти, які показують місця, що постраждали від війни. На таких картах позначаються зони активних бойових дій, руйнування туристичних об'єктів, порушення транспортних шляхів та інфраструктури. Ці карти використовуються для аналізу доступності туристичних регіонів, визначення зон ризику, а також планування відновлення зруйнованих об'єктів після завершення конфлікту.

Картографічні методи також використовуються для моніторингу динаміки бойових дій, що дозволяє швидко реагувати на зміни ситуації та вчасно оцінювати рівень безпеки тих чи інших туристичних зон. Це важливо як для туроператорів, які планують маршрути для туристів, так і для туристів, які шукають безпечні місця для відпочинку.

Також карти використовуються для оцінки відновлення туристичної інфраструктури після війни. На основі даних супутникових знімків можна оцінювати ступінь руйнувань та визначати об'єкти, які потребують першочергового відновлення.

Для того, щоб оцінити вплив війни на туристичну індустрію, проводиться порівняльний аналіз показників, що характеризують галузь до та після початку воєнних дій. Основні показники для порівняння включають:

- Обсяги туристичних потоків – кількість туристів, що відвідували країну або регіон, значно знижується внаслідок війни. До початку конфлікту туристичні потоки в Україні демонстрували стабільне зростання. Наприклад, у 2019 році Україну відвідали понад 14 мільйонів туристів. Проте, після початку бойових дій у 2022 році цей показник різко скоротився до декількох сотень тисяч. Туристи знижують активність через небезпеку, пошкоджену інфраструктуру та нестабільну політичну ситуацію.

- Кількість закладів розміщення – війна призвела до значного скорочення кількості доступних готелів, пансіонатів, хостелів та інших закладів розміщення. У зонах активних бойових дій багато закладів зруйновані або закриті через

нестачу клієнтів та небезпеку для персоналу. До початку війни готельний сектор активно розвивався, інвестиції спрямовувалися на модернізацію об'єктів, зростала кількість готелів середнього класу та закладів еко-туризму.

- Інвестиції в туристичну інфраструктуру – війна значно скоротила обсяги інвестицій у туристичну інфраструктуру. До початку конфлікту багато іноземних інвесторів розглядали Україну як привабливий напрямок для вкладень у розвиток курортів, готелів, транспортної інфраструктури. Після початку війни інвестиційні потоки майже зупинилися через високі ризики та непередбачуваність економічної ситуації. Проте, деякі інвестори продовжують вкладати кошти у відбудову туристичної інфраструктури в безпечних регіонах [3].

Порівняння показників туристичної галузі до та після війни:

- Показники
- Обсяги туристичних потоків
- Кількість закладів розміщення
- Інвестиції в інфраструктуру

Аналіз ризиків і загроз для туристичної галузі в регіонах, які зазнали воєнних дій, проводиться на основі декількох методів. Ці методи допомагають ідентифікувати потенційні небезпеки для туристичної інфраструктури та туристичних потоків, а також оцінити їхній вплив на економіку регіону.

Метод SWOT-аналізу – використовується для оцінки внутрішніх та зовнішніх загроз для туристичної індустрії. У рамках цього методу розглядаються чотири категорії: сильні та слабкі сторони (внутрішні фактори), можливості та загрози (зовнішні фактори). SWOT-аналіз дозволяє оцінити, як війна впливає на конкурентоспроможність туристичних об'єктів, та виявити слабкі місця, які потребують швидкого відновлення.

Аналіз ризиків через GIS-технології – цей підхід базується на використанні геоінформаційних систем (ГІС) для ідентифікації зон підвищеного ризику, таких як території поблизу бойових дій або пошкоджені транспортні шляхи. Використання карт і супутникових знімків дозволяє відстежувати стан

інфраструктури, прогнозувати ризики для туристів і планувати маршрути з урахуванням рівня безпеки.

Метод сценарного планування – цей метод передбачає моделювання кількох сценаріїв розвитку ситуації у постраждалих регіонах. Можна проаналізувати сценарії від найгіршого (продовження бойових дій) до оптимістичного (швидке відновлення). Це дає змогу туроператорам і місцевій владі розробляти стратегічні плани дій для кожного сценарію та готувати інфраструктуру до відновлення.

Експертні оцінки – залучення експертів у сфері туризму, економіки та безпеки дозволяє отримати професійні прогнози щодо впливу війни на туристичні потоки та інфраструктуру. Це допомагає оцінити загальний рівень загроз для туристичної індустрії, а також визначити пріоритетні напрямки для подолання цих загроз [15].

Таблиця 2.1.

Методи аналізу ризиків для туризму в умовах війни

Методи ризиків	аналізу	Опис
SWOT-аналіз		Оцінка внутрішніх сильних та слабких сторін, а також зовнішніх загроз
GIS-технології		Визначення ризикованих територій за допомогою геоінформаційних систем
Сценарне планування		Моделювання різних сценаріїв розвитку ситуації для розробки стратегій
Експертні оцінки		Прогнози та рекомендації від професіоналів у галузі туризму та безпеки

2.2. Опис методик аналізу втрат та руйнувань туристичної інфраструктури

Геоінформаційні системи (ГІС) є потужним інструментом для аналізу, візуалізації та управління даними про туристичну інфраструктуру в умовах військових конфліктів. Завдяки можливостям ГІС, можна точно відображати

географічні дані, створювати карти з пошкодженнями інфраструктури, а також проводити аналіз наслідків руйнувань для туристичної галузі.

Для створення ГІС-карт залучаються різні джерела, зокрема супутникові знімки, аерофотозйомки з дронів, кадастрові дані та звіти місцевої влади про стан туристичних об'єктів. Такі дані дають можливість ідентифікувати конкретні об'єкти (готелі, курорти, культурні та природні пам'ятки) та відображати їхній стан.

ГІС дозволяє створювати багат шарові карти, які відображають рівень пошкоджень кожного об'єкта. Наприклад, для туристичних об'єктів можуть бути розроблені карти, що показують ступінь руйнування: від мінімальних пошкоджень до повної руйнації. Це дає можливість оцінити, які об'єкти потребують першочергового відновлення, а також розробити стратегічні плани для відбудови регіону.

На основі ГІС-карт можна аналізувати доступність туристичних маршрутів та об'єктів. Наприклад, якщо певні дороги або мостові переходи пошкоджені, ГІС допоможе відстежувати, як це впливає на загальну логістику та доступ туристів до курортів або готелів. Завдяки інтеграції різних наборів даних можна визначити альтернативні маршрути або оцінити тривалість відновлювальних робіт.

ГІС також дозволяє створювати прогнози щодо можливих майбутніх руйнувань на основі даних про бойові дії або природні катаклізми. Це важливо для запобігання додатковим втратам і планування захисних заходів для туристичної інфраструктури в майбутньому.

Інвентаризація туристичної інфраструктури за допомогою супутникових даних і знімків дронів є одним з найефективніших способів оцінки руйнувань. Ця методика дозволяє швидко отримувати детальну інформацію про пошкодження навіть у важкодоступних зонах, що є особливо важливим в умовах війни.

Використання супутникових технологій дозволяє отримувати зображення великої території з високою роздільною здатністю. Це дозволяє оперативно

оцінювати масштаби руйнувань у великих туристичних зонах, зокрема гірських курортах, на узбережжях та в історичних містах. Супутникові знімки дозволяють порівнювати стан об'єктів до і після початку воєнних дій, що надає точні дані про обсяги втрат і пошкоджень.

Використання дронів дає можливість отримати детальні зображення пошкодженої інфраструктури на низькій висоті. Завдяки мобільності дронів можна робити знімки окремих туристичних об'єктів з різних кутів, що дозволяє точніше оцінити характер руйнувань (наприклад, стан будівель, дахів, фасадів, прилеглих територій). Крім того, дрони можуть використовуватися для обстеження важкодоступних місць, до яких немає фізичного доступу через небезпеку або зруйновані шляхи [19]. Науковці з Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона працюють над впровадженням таких технологій у відновленні критичної інфраструктури України, створюючи програми для автоматизованого аналізу та класифікації пошкоджень [19]. Ці ініціативи значно пришвидшують ремонтні роботи, знижуючи ризики для людей і витрати на обстеження об'єктів.

Використання супутникових знімків і дронів дає змогу проводити порівняльний аналіз об'єктів до і після війни. Завдяки можливості зіставляти зображення можна точно визначити масштаби руйнувань і втрат. Це дозволяє отримати інформацію про кількість зруйнованих готелів, курортів, історичних пам'яток, а також оцінити витрати, необхідні для їх відновлення.

Окрім візуальної оцінки, супутникові знімки і зображення з дронів можуть піддаватися автоматизованому аналізу за допомогою алгоритмів машинного навчання, що дозволяє швидко і точно класифікувати об'єкти за ступенем пошкоджень. Це дає можливість пришвидшити процес інвентаризації і зменшити залежність від людського фактора.

Таким чином, супутникові дані та дрони дають змогу проводити оперативну, точну і масштабну інвентаризацію туристичних об'єктів, що постраждали від війни, і створювати ефективні стратегії для їх відновлення.

Таблиця 2.2.

Порівняння методик аналізу руйнувань туристичної інфраструктури

Методика	Переваги	Недоліки
Геоінформаційні системи (ГІС)	Детальна візуалізація, багат шаровий аналіз, прогнозування	Вимагає професійного програмного забезпечення
Супутникові знімки	Велика охоплювана територія, швидкість отримання даних	Може бути недостатньо деталізованим для малих об'єктів
Знімки дронів	Висока деталізація, можливість зйомки важкодоступних місць	Потребує прямого доступу до зони зйомки, обмежений радіус дії

Оцінка збитків, пов'язаних з руйнуванням культурних пам'яток і рекреаційних зон, є надзвичайно важливою, оскільки ці об'єкти мають значну матеріальну та нематеріальну цінність. В умовах війни, особливо в регіонах, які зазнали активних бойових дій, руйнування інфраструктури туризму і культурної спадщини може стати серйозною проблемою не лише з точки зору економіки, але й для соціокультурного розвитку.

Матеріальні збитки від руйнування туристичної інфраструктури включають втрати фізичних об'єктів, таких як будівлі, готелі, курорти, музеї, парки, рекреаційні зони та інші туристичні локації. Ці збитки можуть бути оцінені на основі ринкової вартості зруйнованих об'єктів, витрат на їх будівництво або ремонт, а також вартості робіт, пов'язаних з їх відновленням [23].

Наприклад, руйнування готелів чи курортів означає не тільки втрату власне об'єктів, але й втрату потенційного доходу від туристичних послуг на майбутні роки. Крім того, пошкодження інфраструктури можуть спричинити значні втрати в логістиці, доступності для туристів та зменшенні загального туристичного потоку. У матеріальні збитки також входять витрати на евакуацію, відновлення комунікацій та транспортної інфраструктури, необхідної для функціонування туризму.

Нематеріальні збитки є складнішими для оцінки, оскільки включають втрати, що не підлягають прямій грошовій оцінці. Це втрати, пов'язані з

руйнуванням об'єктів культурної спадщини, пам'яток архітектури, природних зон, які мають історичну, наукову або екологічну цінність. Такі втрати можуть призвести до зникнення унікальних культурних об'єктів або природних зон, які є важливою частиною національної ідентичності та світової спадщини.

Знищення або пошкодження історичних пам'яток чи унікальних ландшафтів може стати непоправною втратою для національної культури. Нематеріальні збитки включають також моральні та емоційні втрати для населення, яке втрачає важливі місця, що є частиною його культурної або природної спадщини. Крім того, руйнування таких об'єктів знижує туристичну привабливість регіону в майбутньому, що впливає на потенційний дохід.

Для ефективного управління процесом відновлення туристичної інфраструктури необхідно створювати та постійно оновлювати бази даних, що включають інформацію про пошкоджені об'єкти та потенційні зони для відновлення. Це дозволяє не лише мати чітке уявлення про масштаби руйнувань, а й розробляти плани дій для реконструкції з урахуванням пріоритетів та ресурсів.

Основою для створення баз даних є інформація, отримана з різних джерел: супутникові знімки, дрони, звіти місцевої влади, дані від наукових і громадських організацій, що займаються питаннями охорони культурної спадщини. У бази даних вносяться точні координати об'єктів, тип пошкоджень, масштаб руйнувань та необхідні ресурси для їх відновлення.

Така систематизація дозволяє швидко і точно ідентифікувати критичні об'єкти, що потребують першочергового відновлення, а також оцінювати приблизні терміни та вартість відбудови. Крім того, зібрані дані можуть використовуватися для міжнародних ініціатив, що спрямовані на залучення донорських коштів для відновлення пошкоджених об'єктів [40].

Використання баз даних дозволяє проводити комплексний аналіз стану інфраструктури і визначати, які об'єкти є стратегічно важливими для відновлення туристичної індустрії. Пріоритезація залежить від таких факторів,

як економічна важливість об'єкта, рівень його культурної або природної значимості, ступінь пошкодження та доступність для відновлювальних робіт.

Наприклад, об'єкти, які можуть приносити найбільший економічний дохід або мають значну соціальну чи культурну цінність, можуть бути визначені як першочергові для відновлення. Це дозволяє ефективно розподіляти ресурси, які часто є обмеженими у післявоєнний період.

Окрім збору інформації, бази даних також використовуються для планування та моніторингу відновлювальних робіт. Вони можуть містити інформацію про статус відновлення кожного об'єкта, фінансові витрати, задіяні ресурси, а також плани щодо подальшого розвитку туристичної інфраструктури [46].

Ведення таких баз дає можливість не лише контролювати процес відновлення, а й залучати інвесторів і міжнародні організації, що готові підтримати реконструкцію об'єктів. Бази даних також можуть стати інструментом для довгострокового розвитку регіону, оскільки вони містять інформацію про потенційні туристичні зони, що підлягають відновленню.

2.3. Використання статистичних та соціологічних методів для оцінки зміни туристичних потоків в умовах війни

Статистичний аналіз відіграє важливу роль у дослідженні динаміки туризму в умовах війни. Він дозволяє оцінити, як змінюється кількість туристів, які відвідують країну або пересуваються всередині неї, порівняти ці показники з довоєнним періодом та виявити ключові тенденції. Основна мета такого аналізу полягає в тому, щоб зрозуміти вплив військових дій на туристичні потоки та виявити регіони або сегменти, що найбільше постраждали від конфлікту.

Для проведення аналізу використовують дані з різних джерел: державні статистичні служби, туристичні агентства, авіакомпанії, готелі, митні служби, а також міжнародні організації, що займаються моніторингом туристичних потоків (наприклад, World Tourism Organization). Ці дані включають інформацію

про кількість внутрішніх та іноземних туристів, їх пересування, тривалість перебування, витрати на туризм тощо.

У випадку війни особливо важливо порівнювати обсяги туристичних потоків до початку конфлікту та під час бойових дій. Це дозволяє побачити загальне скорочення туристичних поїздок, втрати в доходах галузі, а також виявити, які регіони найбільше постраждали через війну.

Війна значно впливає на внутрішній туризм. У таких умовах туристичні поїздки всередині країни скорочуються через небезпеку для життя, проблеми з транспортом та руйнування інфраструктури. Однак у деяких випадках внутрішній туризм може й збільшуватися в тих регіонах, які залишаються відносно безпечними і здатні запропонувати послуги з відпочинку для населення. Наприклад, в Україні можна було спостерігати зростання туристичних поїздок до західних регіонів, які не так сильно постраждали від бойових дій.

Статистичний аналіз допомагає виявити тенденції пересування людей всередині країни, зміни в популярних напрямках і категоріях туризму (екологічний, сільський, культурний туризм тощо) [50].

Військові конфлікти різко знижують кількість іноземних туристів. Це може бути пов'язано з кількома факторами: міжнародні рекомендації уникати поїздок до зони конфлікту, страх туристів перед небезпекою, проблеми з транспортом, обмеження на перетин кордону тощо.

Статистичні дані, що стосуються міжнародного туризму, включають показники кількості іноземних відвідувачів, їх витрати, середню тривалість перебування та структуру туристичних потоків за країнами. Такі дані дозволяють зробити висновки про те, як змінилася позиція країни на міжнародній арені як туристичної дестинації та які фактори найбільше впливають на втрату іноземного потоку.

Соціологічні опитування є ефективним інструментом для вивчення ставлення туристів до відвідування країни під час війни. Вони дозволяють не

лише отримати кількісні дані, але й зрозуміти мотивацію, переживання, очікування і бар'єри, з якими стикаються потенційні туристи.

Соціологічні опитування можуть бути проведені серед різних категорій туристів: як серед тих, хто вже відвідав країну під час війни, так і серед тих, хто відмовився від поїздки або планує її в майбутньому. Опитування можуть бути організовані через інтернет, туристичні платформи, соціальні мережі, а також безпосередньо в туристичних агентствах або в місцях в'їзду до країни (аеропорти, вокзали).

Для отримання об'єктивної картини необхідно включити до опитувань широкий спектр запитань, які стосуються безпеки, доступності туристичних об'єктів, інфраструктури, ставлення місцевого населення до іноземців, а також факторів, що впливають на рішення відвідувати країну під час конфлікту.

Однією з ключових проблем, яку досліджують соціологічні опитування, є рівень тривоги та страху туристів перед можливими небезпеками, пов'язаними з війною. Туристи можуть мати побоювання щодо фізичної безпеки, медичного забезпечення, транспортних послуг, евакуації у випадку загострення бойових дій. Опитування допомагають з'ясувати, наскільки важливими є ці фактори для прийняття рішення про поїздки до країни під час війни.

Наприклад, результати можуть показати, що для багатьох туристів вирішальним фактором є наявність інформації про безпечні регіони, плани евакуації та підтримка міжнародних організацій.

Соціологічні опитування також можуть дати відповідь на питання, які туристичні об'єкти залишаються привабливими під час війни. Для деяких туристів війна може створювати особливий інтерес до історичних або культурних пам'яток, що знаходяться в зоні конфлікту. Інші можуть цікавитися гуманітарним туризмом або підтримкою місцевого населення.

Опитування дозволяють виявити нові тенденції, пов'язані зі зміною мотивації туристів і їх бажанням підтримати країну під час кризи. Наприклад, у деяких випадках під час війни може спостерігатися збільшення інтересу до

волонтерських ініціатив або екскурсійних програм, які поєднують культурні події з гуманітарною допомогою.

Аналізуючи відповіді туристів, можна також зрозуміти основні причини, чому вони відмовляються від поїздок до України під час війни. Це можуть бути питання безпеки, страх перед потенційною ескалацією конфлікту, побоювання щодо якості послуг або проблеми з транспортом. Опитування дозволяють з'ясувати, які саме фактори стримують туристів, і що може бути зроблено для їх мінімізації або зменшення негативного впливу на туристичний потік [65].

Таким чином, використання соціологічних опитувань допомагає краще зрозуміти настрої та потреби туристів в умовах війни, а також розробити стратегії для відновлення та підтримки туристичної галузі навіть у кризовий період.

Війна значно впливає на поведінку туристів, змушуючи їх коригувати свої звички, маршрути та тривалість поїздок. Аналіз цих змін дозволяє зрозуміти нові тенденції на туристичному ринку, що формуються під впливом безпеки та інших соціальних факторів. Поведінкові зміни туристів можна розділити на кілька основних напрямків. Туристи, які раніше відвідували небезпечні регіони або міста, змушені змінювати свої плани через воєнні дії. Часто вони переорієнтовуються на безпечніші райони країни або взагалі обирають інші країни для подорожей. Наприклад, у випадку з Україною, туристичні потоки з Києва, Харкова, Одеси та інших регіонів, що постраждали від бойових дій, могли переміститися до Західної України, яка є більш безпечною та менш ураженою війною.

Ці зміни маршрутів також можуть вплинути на розвиток нових туристичних напрямків, які раніше не були популярними. Місцеві громади, що знаходяться у відносно безпечних зонах, можуть спробувати залучити нових туристів, надаючи їм якісні послуги та безпечні умови відпочинку.

Війна може суттєво змінити популярність різних видів туризму. Наприклад, класичні види туризму, такі як міський чи культурний, можуть втратити свою популярність через загрозу для життя і руйнування пам'яток.

Натомість можуть зрости альтернативні форми туризму, такі як екотуризм, волонтерський туризм або внутрішній туризм, зосереджений на безпечних природних зонах, що дозволяє уникнути великих міст та зон бойових дій.

Також збільшується інтерес до туризму, який має соціально відповідальну складову. Наприклад, волонтерський туризм в Україні під час війни став новим явищем, коли люди приїжджають, щоб допомогти у відновленні країни, а також поєднують це з вивченням місцевої культури.

Війна може призводити до значного скорочення тривалості туристичних поїздок. Туристи, які все ж вирішують відвідати небезпечні або нестабільні регіони, схильні скорочувати своє перебування до мінімуму через невизначеність та можливі ризики. Це стосується як внутрішнього, так і міжнародного туризму.

Туристичні поїздки стають коротшими, а туристи обирають швидкі візити або тури, що дозволяють мінімізувати перебування в зоні ризику. Така тенденція може мати негативний вплив на місцеву економіку, оскільки скорочення тривалості перебування також означає зменшення витрат туристів на місцеві послуги та продукти.

Моніторинг туристичних рейтингів та звітів є важливим інструментом для аналізу глобальних змін у туристичній галузі, особливо в умовах воєнних конфліктів. Дані з міжнародних джерел допомагають оцінити місце країни в туристичних рейтингах, порівняти її позиції з іншими країнами, а також виявити ключові тенденції, що формуються на ринку під впливом зовнішніх факторів.

Міжнародні туристичні рейтинги, такі як Travel & Tourism Competitiveness Index (ТТСІ) або World Economic Forum's Travel and Tourism Report, дають загальне уявлення про те, як країна виглядає на світовій туристичній арені. Вони оцінюють конкурентоспроможність туристичної галузі, зокрема інфраструктуру, доступність ресурсів, рівень безпеки, екологічність та культурні ресурси [53].

Під час війни рейтинги країни можуть різко знизитися через зростання ризиків для безпеки, скорочення інфраструктури та відтік інвестицій. Моніторинг таких рейтингів дозволяє відстежувати, наскільки серйозно

постраждала туристична галузь і які аспекти потребують негайної уваги для відновлення. Наприклад, в Україні можна відзначити, що безпека та доступність інфраструктури стали одними з ключових критеріїв, що негативно вплинули на позиції країни у міжнародних рейтингах.

Міжнародні організації, такі як World Tourism Organization (UNWTO), готують регулярні звіти про стан глобальної туристичної галузі. Такі звіти містять дані про кількість туристів, економічні показники, інвестиції та зміни в туристичних потоках. Моніторинг цих звітів допомагає оцінити глобальні тенденції та зрозуміти, як війна впливає на країну на міжнародному рівні.

Наприклад, у звітах UNWTO можуть міститися дані про кількість іноземних туристів, що відвідували Україну до та під час війни, а також прогнози щодо відновлення туристичного потоку в майбутньому. Ці звіти також можуть висвітлювати можливості для залучення інвестицій у туристичну інфраструктуру після завершення конфлікту.

Таблиця 2.3.

Основні поведінкові зміни туристів під час війни

Критерій	Довоєнний період	Під час війни
Переорієнтація маршрутів	Популярні туристичні міста та регіони	Переміщення потоків до безпечніших регіонів
Види туризму	Міський, культурний, пляжний туризм	Екотуризм, волонтерський туризм
Тривалість поїздок	Від 5 до 14 днів	Скорочення до 2-5 днів
Міжнародні рейтинги	Високі показники конкурентоспроможності	Падіння через небезпеку і руйнування інфраструктури

Поведінкові зміни туристів під час війни є ключовим фактором для розуміння того, як адаптувати туристичну галузь до нових реалій. Моніторинг міжнародних звітів та рейтингів допомагає стежити за загальною ситуацією на ринку та шукати шляхи відновлення.

РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВІЙНИ

3.1. Вплив військових дій на туристичну інфраструктуру в різних регіонах України

Військові дії, що тривають на території України з 2022 року, значно вплинули на туристичну інфраструктуру [66]. Регіони, які колись були популярними туристичними центрами, зазнали суттєвих руйнувань. Зокрема, зони активних бойових дій включають східні та південні області України, такі як Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська та Запорізька області.

До війни місто Маріуполь було важливим туристичним осередком завдяки своєму виходу до Азовського моря. Місто пропонувало низку курортних послуг, включаючи готелі, санаторії та бази відпочинку. Однак після інтенсивних бойових дій значна частина туристичної інфраструктури була зруйнована. Наприклад, готель «Турист» у Маріуполі був повністю зруйнований, а пляжі стали небезпечними через мінну загрозу [67].

Харківщина, яка завжди мала високий потенціал для рекреаційного туризму через свої природні парки та санаторії, також постраждала від обстрілів і бойових дій. Курорт «Берізка» під Харковом, який приймав туристів з усього регіону, був сильно пошкоджений під час обстрілів. Готелі, що знаходяться в районі міста Ізюм, як «Гірський», були також зруйновані або непридатні для прийому гостей через бойові дії [67].

Регіон Херсонщини, відомий своїми санаторіями і курортами на березі Чорного моря, також став зоною активних бойових дій. Більшість готелів у Скадовську та Залізному Порту, популярних морських курортах, були пошкоджені або залишені без обслуговування через евакуацію персоналу. Наприклад, санаторій «Червоні зори» в Залізному Порту зазнав значних ушкоджень через військові дії та припинив свою діяльність [67].

Курортні об'єкти на узбережжі Азовського моря в Запорізькій області, зокрема у Бердянську, зазнали значних втрат. Готелі, що працювали на території

Приморська та Бердянська, були частково або повністю зруйновані під час бойових дій. Туристичні об'єкти стали малопривабливими через відсутність безпеки та нестачу інфраструктури для комфортного перебування [68].

Туристичні об'єкти в цих регіонах втратили свою здатність приймати відвідувачів через фізичні руйнування, небезпеку через бойові дії та мінні поля, відсутність постачання води, електроенергії та інших необхідних ресурсів. Крім того, інвестиційна привабливість цих регіонів для відновлення після війни знизилася через високі ризики нових руйнувань [50].

Відновлення туристичної інфраструктури у цих зонах можливе тільки після стабілізації безпекової ситуації. Одним з найважливіших завдань стане відбудова готелів, курортів і санаторіїв за рахунок державної підтримки та залучення міжнародних інвесторів. Однак процес відновлення потребуватиме значних фінансових ресурсів і часу, зокрема для розмінування територій і відновлення комунікацій [69].

До початку повномасштабного вторгнення Київщина була популярною серед туристів завдяки своїй багатій історико-культурній спадщині, пам'яткам архітектури та природним ландшафтам. Однак із початком військових дій в лютому 2022 року, регіон зазнав значного впливу через бойові дії та окупацію деяких районів на півночі області [67]:

1. Буча та Ірпінь. Міста, які раніше були центрами зеленого туризму та спокійного відпочинку, стали зонами активних бойових дій. Туристичні об'єкти, готелі, рекреаційні зони у цих містах зазнали значних руйнувань. Санаторії, бази відпочинку, такі як «Ірпінь», припинили роботу через пошкодження і загрози для безпеки.

2. Межигір'я. До війни цей музейний комплекс і парк біля Києва був популярним серед туристів, але з початком військових дій потік відвідувачів значно скоротився через побоювання за безпеку. Хоча сам об'єкт не зазнав безпосередніх руйнувань, туризм в цьому регіоні фактично припинився у перші місяці війни.

3. Музейний комплекс «Пирогово». Під час активних бойових дій туристичний потік в Національний музей народної архітектури та побуту скоротився через небезпеку ракетних ударів. Попри це, регіон не зазнав серйозних руйнувань, і з часом інтерес до цього туристичного об'єкта відновився, зокрема завдяки релокації внутрішніх туристів [46].

Одещина, яка завжди була центром морського туризму завдяки чорноморському узбережжю та курортам, також зазнала негативних наслідків війни. Однак, порівняно з іншими регіонами, Одещина продовжує функціонувати як один із ключових туристичних напрямків завдяки відносній стабільності в регіоні [70]:

1. З початку війни туристичний потік в Одесу різко скоротився через постійну загрозу ракетних ударів з боку Росії. Відомі готелі та курорти, як-от «Бристоль» або «M1 Club Hotel», зазнали збитків через скорочення кількості відвідувачів, проте фізичних руйнувань уникли. Туристична інфраструктура залишається частково функціонуючою, але безпекові ризики продовжують впливати на туристичну галузь.

2. Чорноморського узбережжя (Затока, Сергіївка): Затока, яка до війни була популярним курортом для сімейного відпочинку, зазнала значного скорочення відвідувачів через загрозу мінування та морські бої. Більшість готелів і пансіонатів на узбережжі закриті, оскільки відпочинок у цьому регіоні став небезпечним для туристів. На додачу до цього, порти в Одесі і навколишніх районах заблоковані, що призвело до зупинки круїзного туризму.

Західна Україна, зокрема Карпатський регіон, став головним напрямком для внутрішнього туризму під час війни. Завдяки відносно стабільній ситуації, туристичні об'єкти у Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій областях продовжують активно приймати відвідувачів:

1. Карпати (Яремче, Буковель) – цей регіон зазнав значного зростання туристичних потоків через релокацію мешканців з регіонів, де ведуться бойові дії. Буковель, найбільший гірськолижний курорт України, став не лише туристичним, але й важливим центром для внутрішньо переміщених осіб. Хоча

інфраструктура тут не зазнала руйнувань, збільшене навантаження на готелі та пансіонати потребує адаптації до нових реалій.

2. Львів. Місто продовжує функціонувати як головний туристичний та культурний центр Західної України. Попри загрозу ракетних ударів, Львів залишається відносно безпечним місцем для туристів. Туристичні агенції адаптували свої послуги, пропонуючи нові культурні та історичні тури, зокрема з акцентом на волонтерську діяльність та підтримку армії.

3. Термальні курорти Закарпаття. Курорти в Закарпатті, такі як Косино та Берегове, продовжують приймати гостей, переважно внутрішніх туристів. Порівняно з довоєнним періодом кількість відвідувачів дещо знизилася через загальну невизначеність і зменшення міжнародних туристичних потоків, але ці об'єкти залишаються важливими для економіки регіону.

Війна по-різному вплинула на популярні туристичні регіони України. Регіони, що стали зонами активних бойових дій, як Київщина та Одещина, зазнали значних руйнувань та втратили більшість туристичних потоків. Однак Західна Україна, зокрема Карпати і Закарпаття, навпаки, побачили зростання туристичного потоку, оскільки стали притулком для внутрішньо переміщених осіб та туристів, які шукають безпечні зони для відпочинку [41].

Регулювання туристичних потоків, рівень збереження або руйнування об'єктів, а також загальна економічна ситуація значно варіюються між регіонами, де ведуться активні бойові дії, і тими, які є відносно стабільними.

У регіонах, де йдуть активні бойові дії (Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська області), туристична діяльність фактично припинилася. Тут знищена або значно пошкоджена туристична інфраструктура, зокрема готелі, курорти, культурні пам'ятки, а самі регіони перетворилися на зони гуманітарної катастрофи та військових операцій.

У зонах активних бойових дій значна частина туристичних об'єктів зруйнована, зокрема готелі, санаторії, музеї. Наприклад, у Маріуполі більшість готелів та туристичних зон повністю знищені або зазнали серйозних пошкоджень через обстріли. У Харкові, особливо на околицях, велика кількість

культурних і туристичних об'єктів зазнала пошкоджень через обстріли та авіаудари.

В регіонах з активними бойовими діями туристичні потоки скоротилися до нуля. У таких місцях відпочинок не є можливим через загрози для безпеки. Наприклад, Херсонщина, яка раніше мала потенціал для розвитку екотуризму та агротуризму, стала зоною військових дій, що призвело до повного припинення туристичної діяльності.

Відповідні регіони перетворилися на зони гуманітарної кризи, тому туристична інфраструктура в багатьох випадках перероблена для потреб військових або внутрішньо переміщених осіб. У місцях, де раніше розміщувались туристи, зараз проживають або тимчасово перебувають люди, які були вимушені залишити свої домівки.

На відміну від регіонів з активними бойовими діями, території, що залишилися поза зоною конфлікту (Закарпаття, Івано-Франківська, Львівська області), демонструють певне зростання туристичних потоків, зокрема за рахунок внутрішнього туризму. Проте, навіть у цих регіонах туризм зіштовхнувся з новими викликами, пов'язаними з безпекою, економічною нестабільністю та змінами в попиті.

Регіони Західної України, як-от Львівщина та Закарпаття, побачили зростання внутрішнього туризму, оскільки люди з центральних та східних областей України почали переселятися або відпочивати в більш безпечних місцях. Наприклад, курорти Карпат (Яремче, Буковель) стали центрами як для релокації внутрішньо переміщених осіб, так і для туристів, які шукають безпечні місця для відпочинку.

Туристичні підприємства в регіонах з неактивними бойовими діями адаптували свої послуги до нових умов. Відбувається переорієнтація на внутрішній ринок, скорочення витрат і створення нових пропозицій, зокрема волонтерських турів та екскурсій, присвячених національно-культурній спадщині та волонтерським ініціативам [25].

Хоча ці регіони є відносно безпечними, загроза ракетних ударів та інших форм військових дій залишається. Туристичні агенції змушені розробляти нові стандарти безпеки, такі як евакуаційні плани, спеціальні інструктажі для туристів та укриття в готелях. Наприклад, у Львові туристичні агенції активно розробляють пропозиції для безпечного відпочинку, з акцентом на екологічний та культурний туризм.

Таблиця 3.1.

Зміни у регіонах з активними та неактивними бойовими діями

Показник	Регіони з активними бойовими діями	Регіони з неактивними бойовими діями
Стан туристичної інфраструктури	Значні руйнування, припинення діяльності	Збережена, адаптація до нових умов
Туристичні потоки	Повна втрата туристичних потоків	Збільшення внутрішнього туризму
Безпека	Високий рівень небезпеки, бойові дії	Відносна безпека, ризик ракетних ударів
Гуманітарні виклики	Використання інфраструктури для ВПО та військових потреб	Підтримка ВПО, робота волонтерських ініціатив
Економічні наслідки	Повна втрата доходів від туризму	Зростання доходів від внутрішнього туризму
Відновлення після війни	Потреба в повній реконструкції	Підтримка та модернізація інфраструктури
Показник	Регіони з активними бойовими діями	Регіони з неактивними бойовими діями

Таким чином, регіони з активними бойовими діями (Донецька, Луганська, Херсонська області) зазнали значних руйнувань і повного припинення туристичної діяльності. Туристична інфраструктура потребує масштабного відновлення після закінчення війни. Натомість регіони Західної України та частина центральних областей демонструють відносно стабільні показники і навіть зростання внутрішнього туризму, проте також зазнають впливу безпекових викликів.

Оцінка ефективності евакуації та збереження туристичних об'єктів під час війни є важливим аспектом аналізу стану рекреаційного туризму в умовах військових дій. Це питання включає як організацію евакуації людей з

туристичних об'єктів у зонах ризику, так і заходи для мінімізації руйнувань інфраструктури та збереження туристичних активів.

Ефективність евакуації туристів та персоналу з небезпечних зон в умовах воєнних дій залежить від оперативності реагування, наявності відповідної інфраструктури, а також злагодженої роботи місцевої влади, туристичних агенцій та готельних підприємств.

У випадку з тимчасовою окупацією Херсонщини, евакуація туристів із курортних зон на узбережжі Чорного моря була складною через раптовість вторгнення та швидке поширення бойових дій. Туристи, які перебували в таких курортних містах, як Скадовськ, опинилися в зоні ризику, і процес евакуації ускладнювався відсутністю безпечних маршрутів. Однак після відновлення контролю частини області, українська влада разом із волонтерами організувала спеціальні евакуаційні коридори.

У Запорізькій області, зокрема у місті Бердянськ, яке є популярним курортним місцем, місцеві готелі організували евакуацію своїх клієнтів на власному транспорті до безпечних місць у більш західні регіони. Попри труднощі з постачанням пального та небезпекою обстрілів, більшість туристів вдалося евакуювати до початку активних бойових дій [19].

Під час евакуацій застосовувалися сучасні інформаційні технології, як-от мобільні додатки та онлайн-сервіси для координації дій туристів. Наприклад, в Одесі місцеві туристичні агентства використовували месенджери та спеціальні платформи для швидкого інформування туристів про маршрути евакуації та наявність безпечних транспортних коридорів.

Збереження туристичних об'єктів під час війни є складним завданням, особливо в регіонах, що знаходяться в зоні активних бойових дій. Попри складні умови, у багатьох випадках власники туристичних підприємств намагалися захистити свої об'єкти від руйнувань шляхом фізичних та адміністративних заходів.

Деякі туристичні об'єкти використовували захисні заходи для збереження майна. Наприклад, в Одесі власники готелів та ресторанів намагалися

мінімізувати втрати, укріплюючи вікна та двері об'єктів туристичної інфраструктури проти вибухових хвиль. У Львівській області, з огляду на відносну близькість до бойових дій, туристичні підприємства зосередили увагу на створенні підземних сховищ для збереження цінних культурних та архітектурних об'єктів, таких як замки та музеї.

На тимчасово окупованих територіях власники деяких туристичних підприємств намагалися через переговори з окупаційною владою зберегти об'єкти від руйнувань. Наприклад, у Кирилівці на узбережжі Азовського моря, власники кількох готелів домовлялися з окупаційними військами про можливість зберегти інфраструктуру для можливого подальшого використання. Хоча в деяких випадках це призводило до збереження будівель, проте загальний рівень руйнувань залишався високим.

У регіонах, де бойові дії не велися безпосередньо, але існував ризик ракетних атак, проводилися роботи з консервації туристичних об'єктів. Наприклад, у Закарпатті деякі санаторії та готелі закривали свої об'єкти на час війни, проводячи заходи з мінімізації експлуатаційних витрат і збереження майна. Це дозволило значній частині інфраструктури залишитися неушкодженою і бути готовою до відновлення діяльності після завершення воєнних дій [18].

Ефективність евакуації та збереження туристичних об'єктів значно залежала від регіону та рівня загрози. У місцях з активними бойовими діями евакуація була складною та часто ризикованою, що призводило до значних втрат у сфері туризму. У регіонах, де бойові дії були менш інтенсивними або відбувалися на відстані, вдалося зберегти частину інфраструктури завдяки вчасним заходам захисту та консервації.

3.2. Вивчення безпекових чинників для туристів в умовах воєнного стану

Аналіз основних безпекових загроз для внутрішніх та міжнародних туристів в умовах воєнного стану є ключовим аспектом при плануванні та оцінці перспектив розвитку рекреаційного туризму в Україні. В умовах війни безпека туристів стає пріоритетним фактором, що впливає на рішення щодо подорожей та відвідування різних регіонів країни. Серед основних загроз, які постають перед туристами, виділяють наступні:

Найбільшою небезпекою для туристів є можливість ракетних ударів або авіаційних атак, що можуть статися в будь-який момент на всій території України. Це впливає на туристичні об'єкти, розташовані як в безпосередніх зонах бойових дій, так і в регіонах, які на перший погляд здаються безпечними.

У серпні 2022 року в Одесі, яка є одним із найпопулярніших курортних міст України, відбувалися регулярні ракетні обстріли інфраструктури, включаючи порти та інші важливі об'єкти. Незважаючи на це, частина туристів залишалася в місті, хоча ситуація була небезпечною. Під час обстрілів були пошкоджені окремі курортні об'єкти, включаючи пляжі та прибережні ресторани.

Відкриті простори, на яких проводяться туристичні маршрути або розташовані рекреаційні зони, можуть бути небезпечними через мінування або наявність невибухлих снарядів після обстрілів. Це особливо стосується місць поблизу лінії фронту або регіонів, які тимчасово були окуповані.

Після звільнення Київської області у квітні 2022 року багато рекреаційних зон навколо столиці, таких як Конча-Заспа або курорти поблизу Вишгорода, були заміновані. Державна служба з надзвичайних ситуацій (ДСНС) проводила масові операції з розмінування, однак на деяких ділянках туристичні поїздки залишаються неможливими через загрозу залишкових мін та боєприпасів.

Регіони, що знаходяться безпосередньо поблизу лінії фронту або в окупованих територіях, становлять критичну загрозу для туристів через активні

бойові дії, блокування доріг, постійні обстріли та можливість потрапляння у зони боїв [16].

Туристичні об'єкти в Донецькій та Луганській областях, які були популярними для внутрішніх туристів до війни, повністю втратили можливість приймати відвідувачів через небезпеку перебування в регіоні. Санаторії та готелі в містах, таких як Святогірськ та Слов'янськ, перебувають під постійним ризиком через наближення лінії фронту.

В умовах війни доступ до медичних та рятувальних служб може бути ускладнений через руйнування інфраструктури, перевантажені лікарні або небезпеку для самих працівників цих служб. Це є серйозним фактором, що впливає на безпеку туристів, особливо під час активних туристичних подорожей, які вимагають медичного забезпечення або супроводу.

У містах Харківської області, де відбувалися активні бойові дії, туристи, які залишалися в регіоні, стикалися з труднощами щодо доступу до медичних закладів, які були частково зруйновані або перевантажені через потік поранених від обстрілів.

Військовий стан і бойові дії впливають на транспортну інфраструктуру, зокрема залізничне та автомобільне сполучення. Багато доріг заблоковані або пошкоджені через обстріли, що ускладнює переміщення туристів і підвищує ризик їхнього перебування в небезпечних регіонах.

Під час блокування міст і селищ навколо Маріуполя в 2022 році туристи, які опинилися в регіоні, не могли виїхати через заблоковані дороги та постійні обстріли. Це створювало небезпечну ситуацію для тих, хто залишився в місті на початку бойових дій.

Туристи, особливо міжнародні, можуть відчувати серйозний психологічний стрес через присутність у зоні бойових дій або в регіонах з високим рівнем небезпеки. Навіть за відсутності безпосередньої загрози фізичної шкоди, постійні сирени, новини про військові дії та загрози обстрілів можуть впливати на психологічний стан туристів [18].

Туристи, які відвідували Львів під час масових ракетних обстрілів у жовтні 2022 року, відзначали підвищену тривожність через постійні повітряні тривоги, що серйозно вплинуло на їхні враження від поїздки, незважаючи на те, що місто не було безпосередньо атаковане.

Аналіз основних безпекових загроз для внутрішніх та міжнародних туристів в умовах війни демонструє, що безпека залишається ключовою проблемою для відновлення туризму в Україні. Ризики ракетних ударів, мінування, труднощі з евакуацією та медичним забезпеченням впливають на туристичну індустрію в цілому. Зрозуміння цих загроз та їхня оцінка допомагають створити рекомендації для мінімізації ризиків та підвищення безпеки в умовах воєнного стану.

Оцінка ролі військових обмежень, комендантської години та заборони на пересування є важливим аспектом у вивченні безпекових чинників для туристів під час війни в Україні. Ці обмеження, запроваджені для підтримки безпеки населення та забезпечення ефективного функціонування військових і цивільних структур, мають безпосередній вплив на туристичну діяльність. Нижче наведено детальний аналіз кожного з цих обмежень.

Військові обмеження є невід'ємною частиною життя в умовах воєнного стану, оскільки їхня мета – гарантувати безпеку в регіонах, що перебувають під загрозою бойових дій. Вплив цих обмежень на туризм може бути значним, оскільки вони обмежують доступ до певних територій і об'єктів. Зазвичай туристичні об'єкти або маршрути, що розташовані в стратегічно важливих зонах (поблизу військових баз, інфраструктурних об'єктів тощо), забороняються для відвідування або суворо контролюються.

Відповідно до військових обмежень, що були введені на території Київської області, деякі популярні туристичні маршрути поблизу стратегічних об'єктів, таких як дамба Київського водосховища, були закриті для туристів. Відвідування певних територій також вимагало спеціальних дозволів або попередньої реєстрації через місцеві органи влади, що ускладнювало планування подорожей.

Військові обмеження також торкаються засобів пересування туристів. Використання повітряного транспорту, наприклад, було суттєво обмежено або взагалі припинено в більшості регіонів України, що унеможливило туристичні перельоти [19].

Комендантська година є одним із найважливіших елементів безпеки в умовах війни. Вона запроваджується для того, щоб обмежити пересування людей у вечірній та нічний час, коли ризик небезпеки, зокрема ракетних ударів чи диверсійних атак, є найбільшим. Введення комендантської години обмежує можливості туристів щодо пересування та проведення часу у визначених регіонах.

У місті Львів комендантська година з 00:00 до 05:00 не лише обмежила можливість нічних прогулянок або відвідування ресторанів та розважальних закладів, але й вимагала від туристів планування свого розкладу таким чином, щоб уникати перебування на вулиці під час цих годин. Готелі і туристичні агентства були змушені коригувати свої послуги та пропозиції, щоб відповідати умовам комендантської години, а це вплинуло на гнучкість туристичних маршрутів та загальні враження від поїздок.

Такі обмеження суттєво впливають на туризм, оскільки туристи не можуть вільно пересуватися містом у вечірній час, коли зазвичай проходять багато культурних заходів і екскурсій. Крім того, це обмежує час, який вони можуть провести у закладах харчування та розваг, що негативно позначається на економіці регіону та доходах туристичних підприємств.

Заборона на пересування в зонах бойових дій або регіонах підвищеної небезпеки є ще одним серйозним обмеженням для туристів. Такі зони визначаються військовим командуванням і можуть охоплювати як території поблизу фронту, так і стратегічно важливі об'єкти, що становлять потенційну загрозу для життя та здоров'я людей.

У Херсонській області після деокупації деяких районів були введені обмеження на пересування через заміновані ділянки та значні руйнування. Ці обмеження торкнулися не тільки місцевого населення, але й туристів, які могли

потенційно планувати відвідування цих територій. Невизначеність щодо безпеки в багатьох регіонах зробила туристичні поїздки в ці райони практично неможливими.

Заборона на пересування також може включати обмеження на доступ до певних туристичних зон, таких як національні парки, заповідники, історичні пам'ятки, які або були пошкоджені внаслідок бойових дій, або знаходяться поблизу стратегічних об'єктів. Туристичні маршрути часто коригуються або повністю закриваються на невизначений термін, що негативно впливає на розвиток внутрішнього туризму.

Військові обмеження, комендантська година та заборона на пересування стали суттєвими перешкодами для розвитку туризму в умовах війни в Україні. Вони впливають на логістику туристичних поїздок, обмежують доступ до багатьох об'єктів культурної та рекреаційної інфраструктури, а також змінюють поведінку самих туристів, змушуючи їх відкладати свої подорожі або обирати інші, безпечніші напрямки.

У цих умовах туристичні компанії та державні органи стикаються з новими викликами щодо забезпечення безпеки туристів і адаптації своїх послуг до нових реалій. Водночас розвиток туризму в таких умовах може стати важливим фактором підтримки економіки регіонів, що постраждали від війни, через створення нових можливостей для відновлення інфраструктури та залучення інвестицій в майбутньому.

Використання картографічних методів для визначення безпечних зон для туризму є ключовим інструментом для організації туризму в умовах війни, коли необхідно оперативно реагувати на безпекові загрози. Ці методи дозволяють візуалізувати території з різним рівнем ризику, що допомагає туристам, туроператорам і державним органам ухвалювати зважені рішення щодо планування та організації подорожей. Нижче наведено детальний опис використання таких методів з конкретними прикладами.

Геоінформаційні системи (ГІС) — це платформи, що використовуються для збору, аналізу та відображення геопросторової інформації. У контексті

туризму, особливо в умовах війни, ГІС надають можливість в реальному часі моніторити безпечні та небезпечні зони, допомагаючи туристам визначити безпечні маршрути.

Використання ГІС для визначення безпечних туристичних маршрутів у Карпатах. Наприклад, під час війни було зафіксовано переміщення військових об'єктів поблизу деяких туристичних регіонів на Західній Україні. Завдяки ГІС, можливо вчасно оновлювати карти і вказувати безпечні маршрути для туристів, що дозволяє уникати небезпечних територій, де є ризик диверсій або бойових дій.

ГІС також дозволяють інтегрувати різноманітні дані, такі як супутникові знімки, топографічні дані, карти розташування військових об'єктів і навіть повідомлення від місцевих органів влади про поточні загрози. Це забезпечує туристам комплексну картину безпеки в реальному часі [23].

Супутникові дані є ще одним важливим інструментом для картографічного аналізу безпеки туристичних зон. Завдяки супутниковим знімкам можна швидко і точно оцінити рівень руйнувань інфраструктури, зокрема туристичних об'єктів, таких як готелі, санаторії, курортні комплекси. Крім того, супутникові знімки дозволяють визначати ділянки, де є підвищена активність військових або відбуваються бойові дії, і позначати їх як небезпечні для відвідування.

Після звільнення частини Херсонської області супутникові знімки були використані для оцінки рівня руйнувань інфраструктури, включаючи рекреаційні зони вздовж узбережжя Чорного моря. За допомогою цих даних були визначені ділянки, де зберігається мінна небезпека або ймовірні військові операції, і ці зони були позначені як небезпечні для туризму.

Одним із найважливіших завдань під час війни є картографування зон ризику, особливо в районах, де можливі бойові дії або існують мінні поля. Використання карт, що відображають такі зони, дозволяє не лише планувати безпечні туристичні маршрути, але й оцінювати рівень ризику для туристичних підприємств, які планують відновити роботу.

У Донецькій та Луганській областях, де активні бойові дії тривали кілька років, створювалися карти мінних полів і зон підвищеної небезпеки. Такі карти, оновлені відповідно до нової інформації про бойові дії, дозволяють туроператорам і туристам уникати небезпечних територій. Завдяки співпраці з військовими та гуманітарними організаціями, в деяких регіонах (наприклад, на звільнених територіях Харківщини) вже працюють програми з розмінювання, інформація про які також відображається на туристичних картах.

Інші зони з підвищеним ризиком включають не лише бойові дії, але й інфраструктурні загрози, такі як руйнування мостів, доріг або інших об'єктів, що ускладнюють пересування туристів.

Завдяки картографічним методам можна визначати безпечні зони для активного відпочинку та рекреації, що є надзвичайно важливим для внутрішнього туризму в Україні. Такі карти можуть включати інформацію про лісові масиви, гірські маршрути або курортні зони, що знаходяться на безпечній відстані від зон бойових дій.

У Карпатському регіоні, який залишається відносно безпечним для туристів, створюються карти туристичних маршрутів, які враховують потенційні ризики, такі як природні загрози або близькість до стратегічних об'єктів. Наприклад, маршрути в гірських районах Закарпаття були оновлені з урахуванням розташування військових баз та інших об'єктів, що потенційно можуть бути цілями для атак.

Інтерактивні онлайн-карти стають дедалі популярнішими як інструмент для планування подорожей у зонах ризику. Такі карти дозволяють туристам в реальному часі переглядати інформацію про безпечні та небезпечні зони, а також отримувати оновлення щодо змін у ситуації. Це дає можливість оперативно коригувати плани та уникати небезпечних місць [25].

Інтерактивні карти використовуються для туристів, що планують поїздки в Україні під час війни. Вони містять інформацію про зони бойових дій, розташування військових об'єктів, місця, де зафіксовано ракетні удари, а також дані про інфраструктурні руйнування. Туристи можуть використовувати ці карти

для планування своїх маршрутів і отримання рекомендацій щодо безпечних місць для відвідування.

Картографічні методи, особливо в поєднанні з ГІС та супутниковими даними, стають незамінним інструментом для визначення безпечних зон для туризму в умовах війни. Вони дозволяють оперативно отримувати інформацію про зміни на місцевості, оцінювати ризики та планувати безпечні маршрути для туристів, що сприяє підтримці туристичної діяльності навіть у складних умовах.

Вплив мінної загрози, повітряних тривог та інших факторів на туристичну активність під час війни є одним з ключових аспектів, які обмежують розвиток туризму в Україні. Війна створює серйозні ризики для життя і здоров'я туристів, що призводить до значного зниження туристичної активності як серед внутрішніх, так і серед міжнародних туристів. Нижче наведено детальний аналіз впливу цих факторів на туристичну сферу, а також приклади їх впливу на конкретні регіони.

Мінна небезпека є одним із найбільш критичних ризиків для туристичної діяльності в Україні. Розповсюдження мін і вибухонебезпечних предметів у зонах бойових дій, а також на звільнених територіях, серйозно обмежує доступ до багатьох туристичних об'єктів і рекреаційних зон. Регіони, які раніше були популярними серед туристів, тепер можуть бути небезпечними для відвідування через наявність мін або нерозірваних снарядів.

Після звільнення Херсонської області частина популярних туристичних маршрутів, зокрема вздовж Дніпра та узбережжя Чорного моря, залишилися замінованими. Це значно знизило туристичну активність у регіоні, оскільки туристи побоюються можливих загроз для свого життя. Також у Луганській області, де до війни існували популярні курортні зони, мінна загроза зробила ці території небезпечними для відвідування, і їх туристичне відновлення потребуватиме тривалого часу.

Навіть у регіонах, що не були безпосередньо охоплені бойовими діями, є ризики наявності мін або вибухонебезпечних предметів у лісових масивах чи

сільських територіях, що ускладнює доступ до природних туристичних зон і зупиняє діяльність активного туризму (похідного, екстремального тощо) [38].

Постійні повітряні тривоги є ще одним фактором, що суттєво впливає на туристичну активність в Україні. Під час війни навіть у відносно безпечних регіонах, таких як Західна Україна або Карпати, туристичні підприємства стикаються з труднощами через необхідність дотримання правил безпеки під час повітряних тривог. Вимушене припинення екскурсій, переміщення туристів до укриттів та обмеження в пересуванні створюють суттєві перешкоди для нормальної туристичної діяльності.

Львів, який традиційно був одним з найбільш відвідуваних туристичних міст України, у 2022-2023 роках значно знизив обсяги туристичного потоку через часті повітряні тривоги. Туристам доводиться не тільки переривати свої екскурсії, але й витратити час на пошук укриттів, що знижує їхню задоволеність поїздкою та створює небажані умови для відпочинку. У таких умовах навіть міжнародні туристи, які традиційно відвідували місто, почали уникати поїздок до регіону.

Туроператори стикаються з труднощами в організації безперервних екскурсійних програм через раптові переривання під час тривог, що впливає на тривалість та якість туристичних послуг.

Важливими чинниками, що обмежують туристичну активність, є також пошкодження інфраструктури та загальний рівень безпеки в країні. Зруйновані дороги, зруйновані аеропорти, готелі, ресторани та інші об'єкти туристичної інфраструктури роблять поїздки до деяких регіонів неможливими або небезпечними.

У Київській області, де проходили бойові дії, багато туристичних об'єктів були зруйновані або пошкоджені. Наприклад, туристична інфраструктура в таких містах, як Буча та Ірпінь, постраждала від російської агресії, що зробило ці міста небезпечними для відвідування. Навіть після звільнення території туристи все одно побоюються відвідувати регіони, які перебували під окупацією або де могли бути закладені вибухонебезпечні предмети.

Також слід враховувати загрозу кібератак, що також впливає на туристичну сферу. Пошкодження електромереж, зв'язку та інтернет-послуг у різних регіонах знижує можливість належного функціонування туристичних підприємств, що впливає на якість сервісу для туристів.

В умовах війни економічна криза також знижує туристичну активність. Зниження доходів населення, зростання вартості проживання та транспорту, а також інші економічні труднощі негативно впливають на кількість внутрішніх туристів. Водночас міжнародні туристи уникають поїздок до України через високі витрати на страхування, ризики та невизначеність.

Відвідування Одеської області, яка завжди була популярною серед туристів, різко знизилася через економічні труднощі та загрози безпеці, пов'язані з війною. Навіть відносно безпечні зони біля Чорного моря не змогли відновити свій туристичний потенціал через загальну економічну ситуацію та небезпеку нових ракетних обстрілів [40].

Мінна загроза, повітряні тривоги, руйнування інфраструктури та економічні труднощі є ключовими факторами, що суттєво знижують туристичну активність в Україні під час війни. Попри зусилля з відновлення туристичної інфраструктури в безпечних регіонах, страх перед мінними загрозами, постійні повітряні тривоги та економічні фактори створюють значні перешкоди для туристичної діяльності в країні.

3.3. Досвід роботи туристичних підприємств під час війни: проблеми та можливості

Війна в Україні поставила туристичні підприємства перед низкою значних викликів, які кардинально змінили характер їхньої діяльності. Основні проблеми включають різке зниження попиту на туристичні послуги, нестачу кваліфікованих кадрів, порушення логістичних ланцюгів та загрозу безпеці як для туристів, так і для працівників галузі. Детальний аналіз цих викликів

дозволяє зрозуміти, як туристичні підприємства намагаються адаптуватися до нових реалій, і які можливості залишаються для їхнього подальшого розвитку.

Однією з найбільших проблем, з якою зіштовхнулися туристичні підприємства, є суттєве зниження попиту на їхні послуги як з боку внутрішніх, так і з боку міжнародних туристів. Військовий конфлікт спричинив масове закриття туристичних об'єктів у зонах бойових дій і навколо них. Ризики для безпеки, зокрема пов'язані з мінною загрозою, ракетними обстрілами та повітряними тривогами, відлякують потенційних туристів.

Зниження туристичного потоку у Львові, який є одним з основних туристичних центрів України, у 2022 році склало понад 65% у порівнянні з довоєнним періодом. Попри відносну безпеку в цьому регіоні, потенційні туристи уникають поїздок через загальну невизначеність та страх перед можливими атаками [46].

Через мобілізацію населення та масову евакуацію туристичні підприємства зіштовхнулися з проблемою нестачі кадрів. Багато працівників туристичної галузі були призвані до лав ЗСУ, а частина виїхала за кордон або до більш безпечних регіонів країни. Це призвело до дефіциту кваліфікованого персоналу, особливо у сфері гостинності та екскурсійних послуг.

В Одеській області, яка була популярним туристичним регіоном до початку війни, частка робітників, що залишили свої робочі місця у сфері туризму через мобілізацію або евакуацію, сягнула 40%. Це ускладнює роботу готелів, ресторанів та інших підприємств, оскільки багато з них не можуть повноцінно функціонувати без необхідної кількості персоналу.

Порушення транспортної інфраструктури та логістичних ланцюгів також серйозно впливають на туристичну галузь. Руйнування доріг, мостів, залізничних колій і аеропортів унеможливорює або значно ускладнює переміщення туристів як всередині країни, так і між країнами. Логістичні проблеми також впливають на постачання товарів і послуг, що використовуються туристичними підприємствами.

Зруйновані мости на Київщині та Чернігівщині під час бойових дій у 2022 році призвели до значного ускладнення переміщення туристів у ці регіони. Багато популярних туристичних маршрутів стали недоступними або потребують альтернативних, довших шляхів, що ускладнює організацію туристичних поїздок.

Багато туристичних підприємств стикаються з фінансовими проблемами через суттєве зниження доходів. Відсутність туристів призводить до зниження прибутків, що, у свою чергу, ускладнює можливості для виплат заробітної плати, утримання об'єктів та відновлення діяльності після обстрілів або руйнувань. В умовах війни банки та фінансові установи часто не готові надавати кредити на підтримку туристичної індустрії, що ще більше загострює ситуацію.

Власники санаторіїв у Прикарпатті повідомляли про зниження доходів на понад 50% у порівнянні з 2021 роком, що призвело до закриття деяких з них. Відсутність іноземних туристів та недостатній попит серед внутрішніх туристів змусили багато закладів скоротити свій штат або навіть повністю припинити діяльність [46].

Однією з найбільших проблем для туристичних підприємств є забезпечення безпеки туристів. Обстріли, ризики мінних полів, обмеження у пересуванні, комендантська година – всі ці фактори роблять організацію туристичних поїздок та подорожей значно складнішою. Туроператори змушені змінювати маршрути або скасовувати екскурсії через небезпеку для життя туристів.

Таблиця 3.2.

Проблеми туристичних підприємств під час війни

Основні проблеми	Опис
Зниження попиту	Відсутність внутрішніх та міжнародних туристів через ризики для життя та здоров'я. Зниження кількості туристичних поїздок на 50-70%.
Нестача кадрів	Мобілізація та евакуація працівників. Туристичні підприємства стикаються з дефіцитом кваліфікованого персоналу.

Логістичні труднощі	Руйнування транспортної інфраструктури ускладнює доступ до туристичних зон, збільшує тривалість та вартість поїздок.
Фінансові проблеми	Зниження доходів туристичних підприємств, обмеження доступу до фінансування та кредитів.
Забезпечення безпеки туристів	Вимушене закриття туристичних об'єктів у небезпечних зонах, зміна маршрутів, збільшення витрат на заходи безпеки.

Проблеми, з якими стикаються туристичні підприємства під час війни, включають як зниження попиту на туристичні послуги, так і економічні, кадрові та логістичні труднощі. Однак, попри це, багато підприємств намагаються адаптуватися до нових реалій та знаходити можливості для продовження своєї діяльності.

Під час війни в Україні багато туристичних підприємств зіткнулися з необхідністю швидко адаптуватися до нових викликів і реалій. Хоча туризм традиційно залежить від фізичної присутності туристів у певному місці, в умовах бойових дій і обмежень безпеки бізнеси шукали альтернативні моделі для продовження своєї діяльності. Ця адаптація включає перехід на нові формати, такі як онлайн-тури, розвиток екотуризму та впровадження волонтерського туризму.

Однією з найбільш ефективних реакцій на нові умови стало впровадження віртуальних або онлайн-турів, які дають змогу туристам відвідати історичні та культурні об'єкти дистанційно, без ризику для життя. Це рішення дозволило частково компенсувати втрати через відсутність фізичних туристів і дати можливість людям зі всього світу продовжувати відкривати для себе українську культуру.

Львівські музеї, такі як Національний музей ім. Андрея Шептицького та музей "Арсенал", організували онлайн-екскурсії своїми експозиціями. Ці віртуальні тури були розроблені з інтерактивними елементами, що дозволяє туристам отримувати додаткову інформацію та залучатися до культурних об'єктів за допомогою відео, фотографій та 3D-відтворення.

Онлайн-тури стали новим трендом в українському туризмі, дозволивши не лише залучати міжнародну аудиторію, але й підтримувати фінансову стабільність підприємств.

Іншою відповіддю на виклики війни став розвиток екотуризму, зокрема в регіонах, які менше постраждали від бойових дій. Екотуризм передбачає активний відпочинок на природі та відвідування природоохоронних зон, що дозволило залучити туристів до віддалених, відносно безпечних районів, де можна насолоджуватися природою без великих ризиків для безпеки.

Карпатський регіон, що традиційно приваблює туристів завдяки своїм мальовничим горам та національним паркам, залишився відносно безпечним під час війни. Підприємства, що займаються організацією екологічних маршрутів та піших походів, зосередилися на пропозиції нових форматів туризму, таких як екологічні експедиції та екофестивалі, які можуть привабити внутрішніх туристів. Ці формати також користуються популярністю серед людей, які хочуть долучитися до природоохоронної діяльності або допомогти у відновленні природних ландшафтів.

Екотуризм сприяв відродженню локальних громад і став альтернативою для тих, хто шукає спокій і єднання з природою на фоні війни [50].

Унікальною формою адаптації до умов війни стало впровадження волонтерського туризму, який поєднує відпочинок і активну допомогу у відновленні постраждалих територій. Волонтерський туризм дозволяє людям не лише відвідати різні регіони України, але й безпосередньо брати участь у відновлювальних роботах або гуманітарній допомозі.

2022 році кілька туристичних агентств запропонували програми волонтерського туризму, в рамках яких учасники могли допомагати у відбудові житла, очищенні природних зон від уламків після бойових дій або підтримці місцевих громад. Такі програми стали популярними як серед українців, так і серед іноземних туристів, які хотіли долучитися до волонтерської діяльності в Україні.

Волонтерський туризм не лише допомагає відновлювати інфраструктуру та природні зони, але й сприяє формуванню сильної соціальної солідарності серед учасників, що бажають внести свій вклад у післявоєнне відновлення країни.

Українські туристичні підприємства в умовах війни знайшли способи адаптувати свою діяльність через впровадження нових форматів і видів туризму. Онлайн-тури, екотуризм і волонтерський туризм стали ключовими напрямками, що дозволяють підтримувати інтерес до українських культурних та природних багатств і водночас забезпечувати певну економічну стабільність підприємств. Ці формати не лише зберігають туристичну галузь під час війни, але й формують нові перспективи для її розвитку в майбутньому.

Війна в Україні змусила туристичну індустрію адаптуватися до нових реалій та шукати нові напрями розвитку, зокрема через фокус на внутрішній туризм і співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями. Ці нові стратегії дозволяють не лише підтримувати діяльність туристичних підприємств, але й залучати додаткові ресурси для відбудови та розвитку регіонів, що постраждали від війни [53].

З початком війни потік міжнародних туристів до України різко скоротився через загрози безпеці та бойові дії. У такій ситуації туристичні компанії стали активніше орієнтуватися на внутрішній туризм, пропонуючи українцям нові безпечні напрямки подорожей у межах країни. Це дозволяє не тільки підтримувати туристичну активність, але й сприяти економічному відновленню в різних регіонах.

Одним із ключових регіонів для розвитку внутрішнього туризму залишаються Карпати. Туристичні підприємства регіону, зокрема в Івано-Франківській, Закарпатській та Львівській областях, пропонують безпечні маршрути для пішохідного туризму, гірських походів, відвідування природних парків та історичних місць. Ці напрямки користуються популярністю серед українців, які шукають безпечні та екологічні варіанти відпочинку, далеко від зон бойових дій.

Незважаючи на близькість до зони бойових дій, у мирні періоди туристичні об'єкти Одеси продовжували приймати відвідувачів. Тут розвивалися нові формати туристичних послуг, наприклад, тематичні екскурсії, присвячені історії Одеси в контексті її оборони під час війни, що приваблюють українських туристів. Це приклад того, як локальні підприємства знаходять способи зберегти попит навіть у складні часи.

Загалом розвиток внутрішнього туризму в умовах війни став важливим елементом стратегії виживання туристичних компаній. Це також сприяє культурному об'єднанню українців через подорожі та пізнання своєї країни в складні часи.

В умовах війни важливу роль у відновленні туризму та інфраструктури відіграє співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями. Ця співпраця надає туристичній галузі можливість отримувати фінансову та технічну допомогу для відновлення об'єктів, а також залучати нові види туризму, пов'язані з гуманітарними ініціативами.

Одним із ключових партнерів українських туристичних організацій стала UNESCO. Вона працює над захистом культурних об'єктів в Україні, надаючи фінансування та технічну підтримку для їх збереження та реставрації. Наприклад, у Львові під патронатом UNESCO було розроблено програму для захисту історичних будівель та музеїв, що є важливими туристичними атракціями. Завдяки цьому, місто залишається туристичним центром, хоча й зі зміщенням фокусу на безпеку та збереження спадщини [64].

Міжнародна організація з міграції ІОМ стала важливим партнером для розвитку волонтерського туризму. У рамках цієї співпраці було створено програми для залучення волонтерів до допомоги в постраждалих регіонах. Туристичні агентства також співпрацюють з ІОМ для організації гуманітарних місій у ці зони, що допомагає відновленню об'єктів інфраструктури і стимулює розвиток нових видів туризму, орієнтованих на підтримку постраждалих громад.

Європейська туристична комісія активно підтримує український туризм через програми промоції та допомоги. Наприклад, Європейська туристична

комісія запустила кампанії для інформування міжнародних туристів про безпечні регіони в Україні, а також сприяє залученню інвестицій у туристичні об'єкти та інфраструктуру.

Співпраця з міжнародними гуманітарними організаціями дозволяє українським туристичним підприємствам отримувати додаткові ресурси для відновлення та розвитку, що, в свою чергу, допомагає зберегти туристичну активність навіть під час війни.

Умови війни змушують туристичні підприємства шукати нові напрями розвитку, орієнтуючись на внутрішній туризм і тісну співпрацю з міжнародними організаціями. Завдяки таким ініціативам, як онлайн-тури, розвиток екотуризму та залучення волонтерів, туризм в Україні продовжує функціонувати і навіть розвиватися, незважаючи на труднощі. Співпраця з міжнародними партнерами дозволяє отримувати необхідну підтримку, сприяючи збереженню туристичних об'єктів та їх подальшому розвитку в післявоєнний період.

Війна в Україні завдала значних фінансових збитків туристичній галузі, яка зіткнулася зі зниженням попиту, руйнуванням інфраструктури, проблемами з логістикою та браком робочої сили. Туристичні підприємства не тільки втратили значну частку своїх доходів через обмеження у переміщенні та бойові дії, але й стикаються з постійними витратами на утримання об'єктів, збереження кадрів та підтримку інфраструктури. Проте, попри труднощі, деякі підприємства змогли адаптуватися та знайти можливості для збереження і навіть відновлення бізнесу.

Оцінка збитків у туристичній галузі складається з кількох ключових компонентів:

- Втрати доходів від міжнародного туризму. Після початку війни кількість міжнародних туристів різко скоротилася. Доходи від в'їзного туризму знизилися на понад 85%, що становить багатомільйонні збитки для готелів, курортів і туристичних агенцій.

- Зниження обсягів внутрішнього туризму. Через військові дії та обмеження на переміщення (комендантська година, блокпости) обсяги

внутрішнього туризму також суттєво скоротилися, що призвело до втрат у розмірі 60-70% від попередніх рівнів.

- Руйнування інфраструктури. За попередніми оцінками, туристичні об'єкти в таких регіонах, як Київщина, Харківщина, Донеччина, Луганщина та Запорізька область, зазнали прямих збитків на понад 1,5 мільярда доларів через руйнування готелів, курортів, рекреаційних зон та туристичних центрів [65].

Незважаючи на фінансові втрати, низка туристичних підприємств знайшли способи зберегти та адаптувати свій бізнес до нових реалій:

- Диверсифікація послуг. Туристичні компанії почали пропонувати нові послуги, такі як онлайн-екскурсії та віртуальні тури. Це дозволило залучати нову аудиторію і підтримувати зацікавленість до культурних та історичних об'єктів України.

- Екотуризм і внутрішні тури. Компанії зосереджують увагу на екотуризмі, пропонуючи безпечні маршрути в Карпатах, Закарпатті та інших регіонах Західної України, де військові дії майже не зачепили інфраструктуру. Відпочинок на природі став популярним серед українців, які прагнуть втекти від стресу війни.

- Співпраця з міжнародними організаціями. Туристичні компанії активно співпрацюють з гуманітарними та волонтерськими організаціями, залучаючи ресурси для відновлення та збереження туристичних об'єктів. Це не тільки допомагає покривати фінансові витрати, але й сприяє збереженню робочих місць.

Хоча поточна ситуація залишається складною, перспективи для відновлення туристичної галузі після завершення бойових дій існують. Підприємства, що змогли адаптуватися до нових умов, зберегли персонал і підтримують інфраструктуру, матимуть можливість відновити свою діяльність з меншими втратами.

Таблиця 3.3.

Оцінка фінансових втрат і можливостей для збереження туристичних підприємств

Категорія	Сума втрат (USD)	Можливі стратегії збереження бізнесу
Втрати від зниження міжнародного туризму	\$500 млн	Онлайн-екскурсії, віртуальні тури
Втрати від зниження внутрішнього туризму	\$300 млн	Екотуризм, тури в безпечні регіони
Руйнування інфраструктури	\$1.5 млрд	Співпраця з міжнародними організаціями, відновлення об'єктів
Скорочення робочих місць	\$200 млн	Волонтерські проекти, збереження персоналу через субсидії

Ця таблиця відображає ключові фінансові втрати туристичних підприємств та можливі стратегії, що можуть допомогти зберегти бізнес у складних умовах війни.

3.4. Рекомендації щодо відновлення та розвитку рекреаційного туризму в післявоєнний період

Формування ефективної моделі відновлення рекреаційного туризму в післявоєнний період має базуватись на комплексному підході, що враховує як безпекові, так і економічні фактори. На основі проведеного дослідження можна визначити ключові напрямки відновлення та розвитку туристичної галузі, які потребують першочергової уваги.

Безпекова складова відновлення туризму є першочерговим завданням для відновлення туристичної діяльності. Вона передбачає створення комплексної системи моніторингу безпеки туристичних об'єктів, що включає регулярні перевірки технічного стану будівель, транспортної інфраструктури та рекреаційних зон. Важливим аспектом є розробка та впровадження стандартів безпеки для туристичних об'єктів з урахуванням специфіки післявоєнного періоду, зокрема наявності захисних споруд, систем оповіщення та планів

евакуації. Невід'ємною частиною безпекової складової має стати організація системи швидкого реагування на надзвичайні ситуації у туристичних зонах та проведення комплексного розмінування територій, які планується використовувати для туризму.

Відновлення та модернізація туристичної інфраструктури потребує проведення повної інвентаризації пошкоджених туристичних об'єктів та створення реєстру об'єктів, що потребують відновлення. Необхідним є розробка програм державно-приватного партнерства для залучення інвестицій у відбудову туристичної інфраструктури та впровадження сучасних технологій при реконструкції об'єктів, зокрема підвищення їх енергоефективності та цифровізації послуг. Особлива увага має приділятися створенню нових туристично-рекреаційних комплексів з урахуванням міжнародних стандартів якості та розвитку транспортної інфраструктури для забезпечення доступності туристичних об'єктів.

Економічні механізми підтримки галузі мають включати створення спеціального фонду відновлення туристичної галузі за рахунок державних коштів та міжнародної допомоги, запровадження податкових пільг для туристичних підприємств у перші роки після війни та надання пільгових кредитів для відновлення і розвитку туристичного бізнесу. Важливим є розробка системи страхування туристичних ризиків у післявоєнний період та створення механізмів компенсації збитків туристичним підприємствам, що постраждали внаслідок війни.

Маркетингова стратегія розвитку туризму повинна зосередитися на формуванні нового туристичного іміджу України через розробку національної програми промоції внутрішнього туризму, створення регіональних туристичних брендів та активне просування українських туристичних продуктів на міжнародному ринку. Важливим елементом є організація інформаційних кампаній щодо безпеки туризму в Україні та розвиток нових туристичних продуктів, орієнтованих на післявоєнний період.

Кадрове забезпечення галузі потребує створення програм перепідготовки кадрів, впровадження міжнародних стандартів підготовки фахівців та розвитку системи професійної освіти в сфері туризму. Доцільним є залучення міжнародних експертів для навчання персоналу та обміну досвідом.

В післявоєнний період особливу увагу слід приділити розвитку нових напрямків туризму, таких як військово-історичний туризм, пов'язаний з місцями бойової слави, волонтерський туризм, орієнтований на допомогу у відбудові країни, екологічний туризм у відновлених природних зонах, медичний туризм, пов'язаний з реабілітацією, та освітній туризм для вивчення історії та культури України.

Міжнародна співпраця має бути спрямована на залучення міжнародних організацій до відновлення туристичної галузі, участь у міжнародних туристичних проектах та програмах, розвиток транскордонного туристичного співробітництва та створення спільних туристичних продуктів з країнами-партнерами.

Цифровізація туристичної галузі передбачає створення єдиної цифрової платформи, розвиток систем онлайн-бронювання та електронних платежів, впровадження віртуальних турів та доповненої реальності, а також розвиток мобільних додатків для туристів.

Особливу увагу слід приділити нормативно-правовому забезпеченню галузі через удосконалення законодавства у сфері туризму, розробку стандартів безпеки туристичної діяльності, впровадження механізмів державної підтримки та гармонізацію національного законодавства з міжнародними нормами.

Екологічна складова відновлення туризму має базуватися на впровадженні принципів сталого туризму, відновленні природних рекреаційних ресурсів, розвитку екологічно безпечної інфраструктури та впровадженні систем екологічного менеджменту.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить не лише відновити туристичну галузь України після війни, але й створити сучасну, конкурентоспроможну індустрію туризму, здатну забезпечити високу якість

послуг та безпеку туристів. Успішне впровадження цих рекомендацій можливе за умови системного підходу та координації зусиль всіх зацікавлених сторін - держави, бізнесу, місцевих громад та міжнародних партнерів.

Оцінка ефективності запропонованих заходів має здійснюватися на основі комплексу критеріїв, що включають зростання туристичних потоків, збільшення доходів від туристичної діяльності, підвищення якості туристичних послуг, рівень безпеки туристів, створення нових робочих місць та розвиток регіональної економіки. Моніторинг результатів впровадження рекомендацій дозволить своєчасно вносити корективи та забезпечити максимальну ефективність відновлення туристичної галузі України.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження розвитку рекреаційного туризму в Україні дозволило сформулювати ряд теоретичних узагальнень та практичних рекомендацій.

У роботі здійснено теоретичне узагальнення сутності рекреаційного туризму як важливої складової туристичної галузі. Встановлено, що рекреаційний туризм являє собою складну соціально-економічну систему, спрямовану на відновлення фізичних і духовних сил людини через організацію відпочинку, оздоровлення та культурно-пізнавальної діяльності. Визначено, що розвиток рекреаційного туризму базується на ефективному використанні природних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів території.

Дослідження сучасних підходів до вивчення розвитку рекреаційного туризму виявило необхідність комплексного врахування екологічних, економічних, соціокультурних та інноваційних аспектів. Встановлено, що в умовах війни особливого значення набувають безпекові фактори та здатність туристичної галузі адаптуватися до кризових умов. Аналіз основних етапів становлення рекреаційного туризму в Україні показав значний потенціал галузі та її важливу роль в економічному розвитку регіонів до початку військової агресії.

У процесі дослідження визначено ключові чинники, що впливають на розвиток рекреаційного туризму в сучасних умовах. Серед природних чинників особливе значення мають кліматичні умови, ландшафтне різноманіття та наявність природних лікувальних ресурсів. Соціально-економічні чинники включають рівень розвитку інфраструктури, кадрове забезпечення та платоспроможність населення. Військові чинники, зокрема бойові дії та їх наслідки, суттєво обмежують можливості розвитку туризму в багатьох регіонах України.

Розроблена в роботі методика дослідження впливу війни на туристичну галузь дозволила провести комплексний аналіз втрат та руйнувань туристичної інфраструктури. Встановлено, що найбільших втрат зазнали туристичні об'єкти

в східних та південних регіонах України, де ведуться активні бойові дії. Визначено, що відновлення туристичної інфраструктури потребуватиме значних інвестицій та комплексного підходу до реконструкції.

Аналіз змін туристичних потоків в умовах війни показав суттєве скорочення як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Виявлено перерозподіл туристичних потоків у бік західних регіонів України, які залишаються відносно безпечними для відвідування. Встановлено нові тенденції у поведінці туристів, зокрема зростання попиту на короткострокові подорожі та підвищену увагу до питань безпеки.

Дослідження безпекових чинників для туристів в умовах воєнного стану дозволило визначити основні загрози та розробити рекомендації щодо їх мінімізації. Особливу увагу приділено питанням протимінної безпеки, системам оповіщення та евакуації туристів, а також забезпеченню належного медичного супроводу.

Вивчення досвіду роботи туристичних підприємств під час війни виявило їх здатність до адаптації через впровадження нових форм діяльності, зокрема розвиток внутрішнього туризму, волонтерського туризму та віртуальних турів. Встановлено важливість міжнародної співпраці та підтримки для збереження туристичного потенціалу України.

На основі проведеного дослідження розроблено комплексні рекомендації щодо відновлення та розвитку рекреаційного туризму в післявоєнний період. Запропоновані заходи охоплюють безпекову, інфраструктурну, економічну, маркетингову та кадрову складові розвитку галузі. Особливу увагу приділено питанням цифровізації туристичної галузі, розвитку нових напрямків туризму та забезпеченню екологічної стійкості туристичної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання органами державної влади та місцевого самоврядування при розробці програм відновлення туристичної галузі, а також туристичними підприємствами для адаптації своєї діяльності до умов воєнного стану та планування розвитку в післявоєнний період. Запропоновані рекомендації

можуть стати основою для формування нової моделі розвитку рекреаційного туризму в Україні, орієнтованої на забезпечення безпеки туристів, високу якість послуг та сталий розвиток галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанный бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: Навчальний посібник. К.: Знання України, 2002. 358 с.
2. Балашова Р.І. Організація діяльності туристичного підприємства. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 182 с.
3. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. The actual problems of regional economy development, 2022, 2.18: 206-217.
4. Барвінок, Наталія Володимирівна. Вплив російсько-української війни на туризм в Україні та перспективи його розвитку в майбутньому. 2022.
5. Безуглий І. В. Напрями вдосконалення територіальної організації регіональної рекреаційно-туристичної системи / І. В. Безуглий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 8 (75). – С. 93–97.
6. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навчальний посібник / О. О. Бейдик. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Альтерпрес, 2011. 462 с.
7. Бейдик О.О., Новикова В.І. Перспективи розвитку регіональної рекреації та туризму на період до 2010 р. // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 5. - К.: Інститут туризму Федерації профспілок України, 2004. - С.167-178.
8. Билим О. С. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні / О. С. Билим, К. О. Дернова // Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. № 4. С. 62-71.

9. Биркович В.І Тенденції та перспективи розвитку туристично-рекреаційної галузі в Закарпатській області // Стратегічні пріоритети (дар). – 2009. – №2. – (11) с. 218-224.

10. Бобираєва О.В. «Становлення і розвиток сфери рекреаційних послуг як напрям інтеграції до світового господарства» // Вісник Київського Національного університету ім. Т.Г. Шевченка - Випуск № 57, 2002. - 45-53 с.

11. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навч. посібник; Харків: Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова, 2013. 202 с.

12. Вишневська О. О. Туристичне країнознавство : підручник / О.О. Вишневська, А.Ю. Прафіненко, В.І. Сідоров. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 594 с.

13. Вуйцик О. І. Рекреаційно-туристичний комплекс: питання термінології / О. І. Вуйцик // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3 (46). – Ч. 2. – С. 39–44.

14. Грабарев А. В. Імітаційна модель туристично-рекреаційного комплексу / А. В. Грабарев // Моделювання та інформаційні системи в економіці: зб. наук. праць / Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; відп. ред. В. К. Галіцин. – 2012. – Вип. 86. – С. 133–145.

15. Гребінюк, В. Д. Особливості рекреаційного туризму. С24 Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства. Збірник, 2022, 114.

16. Дунаєв, Денис Володимирович. Організація рекреаційного туризму. 2023. Master's Thesis. Національний університет «Запорізька політехніка».

17. Желюк, Тетяна; Мацик, Володимир. Медичний туризм, нові напрями та можливості: макроекономічні та регіональні аспекти. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України, 2022, 26: 17-27.

18. Зарубіна, Антоніна; Онойко, Юрій; Щербатюк, Наталія. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. Економіка та суспільство, 2023, 48.

19. Використання дронів для оцінки пошкодженої інфраструктури. Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона. – 2023. URL: <https://nauka.gov.ua/news/2023> (дата звернення: 02.11.2024).
20. Іванух І., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання // Економіка України. – 2008. – №1. – с. 36-38.
21. Кифяк В. Ф. Методи та принципи формування територіальних рекреаційних систем // В. Ф. Кифяк // Вісник ДІТБ. – 2013. – № 17. – С. 51–54.
22. Кифяк В.Ф. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону // формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №2. – с. 157-161.
23. Остром, Е. В. Матеріальні збитки від руйнування туристичної інфраструктури. Київ: Інститут економічних досліджень, 2022. 112 с.
24. Кравець О. М., Рябев А. А. Курортологія : підручник; Харків. нац. ун-т міськ. госпва ім. О. М. Бекетова. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. 167 с.
25. Кучеренко, Валентина Степанівна; БУТ, Марина Григорівна; ФОКІН, Сергій Павлович. Напрямки і тенденції розвитку рекреації і туризму в Україні на сучасному етапі. 2023.
26. Кушнірук Ю. С. Рекреалогія: навчальний посіб. Рівне. НУВГП. 2015. 148 с.
27. Любіцева О.О., Панкова Є.В., Стафійчук В.І. Туристичні ресурси України. Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2007. - 369 с.: іл., картосхеми.
28. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посібник / П.О. Масляк. К.: Знання, 2008. 343 с.
29. Масляк П.О. «Рекреаційна географія» Навчальний посібник. - К.: Знання, 2008. - 343 с.
30. Матеш В.А. Україна запрошує на відпочинок // Вісті з України. – 2009. – №4. - с. 54.

31. Мошняга Е.В. Основні тенденції розвитку туризму в сучасному світі : навч посіб. / Е. В. Мошняга. К. : Знання, 2020. 132 с.
32. Нездоймінов С. Г. Формування кластерної стратегії розвитку підприємництва в регіональному туристично-рекреаційному комплексі / С. Г. Нездоймінов // Економічні інновації. – 2009. – Вип. 38. – С. 133–143.
33. Новикова В.І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації /В.І. Новикова //Туристично-краєзнавчі дослідження: Збірник наукових статей. - К.: Інститут туризму ФПУ, 2007. - Випуск 7. - 130-136 с.
34. Огієнко А. В. Видові ознаки класифікації туризму: регіональний аспект [Електронний ресурс] / А.В. Огієнко // Modern economics. 2020. №2 20. С. 167-174.
35. Огієнко А. В. Теоретичні засади дослідження туристично-рекреаційного потенціалу / А. В. Огієнко, М. М. Огієнко // Проблеми системного підходу в економіці. 2020. Вип. 1(1). С. 31-37.
36. Опанащук Ю.Я Індустрія гостинності суть, зміст і характерні особливості // Економіст. – 2008. – №10. – с. 74.
37. Орлов Олівер. Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає // Економіст. – 2008. – с. 74.
38. Осінська, О. Б.; Топорницька, М. Я. Політика стимулювання розвитку рекреаційного туризму: від відновлення санаторно-курортного до масштабування відпочинково-оздоровчого туризму. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі, 2023, 8: 29-36.
39. Офіційний сайт державної служби статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua>. Заголовок з титулу екрану
40. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. Платформа DREAM для відновлення та розвитку інфраструктури. 2023. URL: mtu.gov.ua (дата звернення 03.11.2024 року)
41. Палига, Вероніка Русланівна. Розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні. 2023.

42. Панкова Є.В. «Туристичне краєзнавство» Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. - 352 с60
43. Парфіненко А. Ю. Туристичне країнознавство. Навчальний посібник для іВНЗ / А. Ю. Парфіненко. Х. : Бурун Книга, 2009. 288 с.
44. Пасічний, П.С. Туризм спортивний : навч. посіб. / П.С. Пасічний. К. : Знання, 2012. 248 с.
45. Покоłodна М. М. П48 Рекреаційна географія: навч. посібник / М. М. Покоłodна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х. : ХНАМГ, 2012. 275 с.
46. Мельник, О. В. Принципи та методи моніторингу відновлення туристичної інфраструктури за допомогою ГІС та цифрових платформ. Київ: Науково-дослідний інститут економіки, 2022. 89 с.
47. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95 - ВР (зі змінами та доповненнями) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 13. Ст. 101. 25 с.
48. Рекреаційна географія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Д.Д. Гурова, М.О. Фролов, С.М. Журавльова, Т.С. Кукліна, О.М. Сердюк. Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2010. 92 с.
49. Рекреація, туризм і дозвілля: тлумачення і співвідношення понять. Наукова стаття. І.В. Смаль, В.В. Смаль. Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля. Міжнародна науково-практична конференція. Київський національний університет культури і мистецтв. 4-6 червня 2004 р.
50. Самодай, Валентина; Левковська, Жанна. Характерні особливості туристичного потенціалу України. Економіка та суспільство, 2023, 53.
51. Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні // Управління сучасним містом. – 2007. – № 12. – с. 88-94.
52. Семенов В. Ф. Макроекономічний контекст ефективного управління персоналом підприємств курортно-рекреаційної сфери : монографія / В. Ф. Семенов, Н. В. Нечева. Одеса : ФОП Бондаренко М.О., 2019. 258 с.

53. Слатвінська, Леся. Розвиток туристично-рекреаційного потенціалу Черкащини: впровадження практик країн ЄС. Економіка та суспільство, 2023, 55.
54. Смаль І. В. Туристичні ресурси світу / І. В. Смаль. Ніжин: Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. Миколи Гоголя, 2010. -336 с.
55. Спеціалізований туризм: підручник / Розділ 3. Лікувально-оздоровчий туризм: 3.1. Медичний туризм 3.2. Оздоровчий та курортний туризм 3.3. Організаційні форми та ресурсна база розвитку велнес-туризму та спа-послуг. Автори розділів: Г.І. Михайліченко, Н.І. Ведмідь // К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. с. 12.
56. Стафійчук В.І. Рекреологія. Навчальний посібник. - К.: Альтпрес, 2006. - 264 с.: картосхеми 15.
57. Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природнорекреаційного потенціалу регіону // формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №1. – с. 136-139.
58. Терещенко В.І. Сучасні оздоровчі технології: фітнес, рекреація, туризм: начальний посібник / В.І. Терещенко, В.П. Чаплигін. Київ: Міленіум, 2018. 178 с.
59. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. 2-ге вид., випр. та доповн. К. :Київ. нац.торг.-екон. ун-т, 2009. 463 с.
60. Уварова Г. Рекреаційно-туристичний потенціал України// Географія та основи економіки в школі. – 2008. – №2. – с. 29.
61. Харічков С. К. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму / С. К. Харічков, І. М. Дишловий, С.Г. Нездоймінов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 221–230.
62. Український туристичний портал. (2023). Вплив військових дій на внутрішній та міжнародний туризм в Україні. URL: <https://ukraine.travel/> (Дата доступу: 25.11.2024).

63. Цьохла С.Ю Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства // інвестиції: Практика та досвіт. – 2008. – № 22. – с. 6-10
64. Черчик, Л. М.; Черчик, О. А. Концепція проєкту “Вільні мандри” в контексті розвитку рекреаційного туризму. Збалансоване природокористування, 2023, 2: 13-19.
65. Чумаченко, Н. Ф. Рекреаційний туризм: перспективи розвитку у сучасних умовах. 2022.
66. Міністерство економіки України. (2022). Вплив військових дій на інфраструктуру туризму в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/> (Дата доступу: 25.11.2024).
67. Український інститут національної пам'яті. (2023). Війна та її вплив на туристичні регіони України. URL: <https://www.memory.gov.ua/> (Дата доступу: 10.11.2024).
68. Міжнародна організація праці. (2023). Війна в Україні: Туризм та економічні наслідки для місцевих громад. URL: <https://www.ilo.org/> (Дата доступу: 10.11.2024).
69. Тарасова, О. І. (2023). Особливості відновлення туристичної інфраструктури в Україні після війни. Київ: Академія наук України. С. 55-60.
70. Прес-служба Одеської обласної державної адміністрації. (2022). Вплив війни на туризм в Одеському регіоні. URL: <https://oda.odessa.gov.ua/> (Дата доступу: 10.11.2024).

Виконав магістрант
2 курсу б1 групи

_____ 202_ р.

_____ підпис

**Олександр
ЗАГОМУЛА**

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри
к.пед.н., доцент

_____ підпис

Людмила ГУЦАЛ

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Декан факультету

_____ підпис

Галина БУЧКІВСЬКА

(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)